

371.1

4-24

1 MAR 201

3.11.1
4-24

ԿՈՂԱՆԱԶԷ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՁԱՅՆԸ

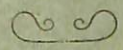
Թարգմ. Մ. Տ. ՇԻՈՏ

Капанадзе

„Голосъ Сельскаго учителя“

пер. М. Шводъ.

ԳՐԻ Կ 119.

Թ Ի Յ Լ Ի Ս
ԵՆԵՑՐԱՅԱՐԻ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Կ. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՈԼԻՑ. 7
1907 (74)

370

2046-4a

ԿՐԳԱՆԱԶԻ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ԶԱՅՆԸ

Թարգմ. Մ. Տ. ՇԻՈՏ

Капанадзе

„Голосъ Сельскаго учителя“

пер. М. Шводъ.

ԵՆԵՔՏՐԱԶԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ, ՊՈԼԻՔՔՅՈՎԱՅԱ 7.

ԹԻՖԼԻՍ

74

56651

17 MAY 2013

47-182

ԵՐԿՈՒ ԽՕՄՔ

(Թարգմանչից)

Ռուսաստանի ազատագրական շարժումը իւր բաղձախողմանի էլեէջներով ցնցեց հասարակական բոլոր խաւերը և մոլեղին թափով մղեց նրանց դէպի ներգործական կռիւ:

Նայ հասարակութիւնն էլ, Կովկասում և Ռուսաստանում, անմասն չմնաց այդ ընդհանուր հոսանքից և հասարակական-քաղաքական ասպարիզում երևան եկաւ իւր ինքնուրոյն դիրքով ու պահանջներով:

Նայ ուսուցչութիւնն էր միայն, որ շնորհիւ իրա անկազմ-անկերպարան վիճակի ու մանաւանդ մի համաուսուցչական միութեան բացակայութեան, անկարող հանդիսացաւ հրապարակի վրայ դնելու իւր էական պահանջները, իւր աննախանձելի դրութիւնը, իւր ներքին խոցերը և մի կերպ բարօքելու ինչպէս իրա, այդպէս և հայ դպրոցի աննորմալ, ողորմելի կեանքը:

1906 թ. էջմիածնում գումարւած Կենդրոնական Ժողովը, դուցէ, կարողանար մի զգալի ծառայութիւն մատուցանել մեր դպրոցին ու ուսուցչութեանը,

եթէ նա պէտք եղած ուշադրութիւնը կենդրոնացնէր նրանց շուրջը: Բայց կենդրոնական ժողովը, զբժարողաբար, այդ բանը չարաւ: Նա փոխանակ մեր ցաւերը բուժող «ճարերի» մասին մտածելու սնափառ «ճառերի» ախտով վարակեց ու... ինչպիսի մութ ճանապարհներով որ կաղմուէլ էր, ալդպէս էլ ցրեց և ժողովրդի քաղցր ակնկալութիւնները մնացին սոսկ երազներ:

Նրանից յետոյ կովկասահայ մամուլին էր վերապահուած արծարծել մեր այդ այժմէական հարցը. սակայն այստեղ էլ, բացի երբեմնակի սղատոնական արտայայտութիւններից դէպի ուսուցչութիւնն ու դպրոցը, մի լուրջ վերաբերմունք չտեսանք: Եւ ինչպէս կարող էր լուրջ վերաբերմունք տեղի ունենայ, երբ սունկի նման բուսնող հայ օրաթերթերն ու շաբաթաթերթերը խելառ յանդգնութեամբ զբաղւած էին և ներկայուծս էլ դեռ զբաղւում են՝ միմեանց հայրոյելով, ինսինուացիներով, մասնութիւններով և... իրենց դժբաղդ ընթերցողների մտքերն անբարոյականացնելով:

Էլ ո՞վ պէտք է մտածէր հայ ուսուցչի, հայ դրպրոցի մասին:

Հասարակութիւնը: Աւանդ, մեր ժողովուրդն էլ՝ մի կողմից բնութեան և բոնութեան արհաւիրքներին ենթակայ և միւս կողմից անթափանցելի ազդեալութեան մէջ խարխափելով, նա էլ աչքաթող է ա-

րել ժողովրդների նշմարիտ շառաչալիմութեան այդ աղբակները:

— Պետութիւնը, գուցէ մտածի ընթերցողը: Սակայն այժմ ժեռ քարն էլ գիտէ, որ բռնակալ կառավարութիւնների համար որքան ազէտ կրմնայ ժողովրդական լայն զանգւածը, այնքան էլ դո՞ և երջանիկ կղզան նրանք իրենց զիրքերում...

— Իսկ հողեորականութիւնը, որ այնքա՞ն յարմարութիւններ ունի զբաղւելու մեր այդ հիւանդօտ կողմով:

Է՛հ, այդ մասին մտածելն անգամ յանցանք կը լինէր մեր կողմից:

Արդ, մնում է, որ հայ ուսուցչութիւնն ինքը զիտակցի իւր շահերը և լուրջ կերպով մտածէ իւր անելիքների մասին:

Այդ տեսակէտից, սիրում եմ չուսայ, որ մի կարևոր ծառայութիւն կրմատուցանի հայ ուսուցչութեանը ներկայ դրոյկը:

Ճեղինակը, պ. Կապանաձէն, այնպիսի կենդանի և նշգրիտ գոյներով է նկարագրում՝ զիւղական և առհասարակ ժողովրդական ուսուցիչների արդի վիճակը, որ կարգալով ներկայ դրոյկը՝ մարդ չակամայից չիշում է նահատակ հայ ուսուցչի և ուսուցչուհու առօրեայ կեանքը իւր բոլոր դառնութիւններով, բոլոր արգահատելի կողմերով:

Եթէ պ. Կապանաձէն սոսկում է ոռւս ժողովրդական ուսուցչի, համեմատաբար, աւելի բար-

ւօք անտեսական կացութեան հանդէպ և յուսահատ շէշտով բացականչում է:

— «Ասացէ՛ք, ինչպէ՛ս չըջլի այսանդ ուսուցիչը, ինչպէ՛ս չըբեղարի ամեն բանից, չըզրկի բոլոր աշխոյժից և ընդունակութիւններից»:—

Ի՞նչ կասէր նա, եթէ իմօտոյ ծանօթ լինէր հայ գիւղական ուսուցչի՝ իսկապէս անտանելի վիճակի հետ:

Ի՞նչ կասէր նա, եթէ ուսումնասիրած լինէր այն դժոխային պայմանները, որոնց մէջ ստիպւած է գործել հայ գիւղական ուսուցիչը և մանաւանդ ուսուցչուհին:

Օրտկան 8—12 ժամ անընդհատ պարապելով կոպիտ, անտաշ, օտարախօս մանուկների հետ, հայ գիւղական դպրոց կոչւող մութ, խոնաւ, բոլոր չարմարութիւններից միանգամայն զուրկ, կիսախարխուլ ախոռի ապականւած մթնոլորտում, ենթակայ կիսավայրենի գիւղացու անհանդուրժելի արարքներին, սնւելով այնպիսի կերակրներով, որպիսին խողն անգամ կրհրաժարւէր լափել և իլրումն ամենայնի բաւականանալով տարեկան 100—300 բուբլի վարձատրութեամբ՝ այն էլ չաճախ լիովին չստանալով... Ահա՛ ձեզ կեանք:

Հայ ուսուցչի և ուսուցչուհու դառն վիճակը նա՛ միայն կրհասկանայ, ով դժբաղդութիւն է ունեցել հաշակելու այդ թունաւոր դառնութիւնը, ով երբ-

ևիցէ ուսուցչական պաշտօն է վարել հայ գիւղական դպրոցներում:

Տասնեակ տարիներից ի վեր ի՞մ սեփական կաշւի վրայ փորձած լինելով այդ բանը, ես եկել եմ այն վնասեցուցիչ եզրակացութեան, որ մեր մատաղ սերունդի կրթութեան գործը երբէք չէ կարող չառաջադիմել և ծառայել իրա իսկական կոչմանը, քանի դեռ գոյութիւն ունին այսօրւայ պայմանները, քանի դեռ լուրջ կերպով չի մտածւիլ այդ պայմանների հիմնական բարեփոխութեան մասին:

Մեր գիւղացիք ճիշտ նոյն աչքով են նայում իրենց նահատակ ուսուցչին, ինչպէս միջնադարեան աւատական իշխաններն էին նայում իրենց նորտերի վրա: Հայ ուսուցիչը պարտաւորւած է լինել հյու կամակատարը գիւղացի անզրագէտ աղայի բոլոր նըվաստացուցիչ կապրիզներին. նա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի շարժական կամազուրկ իր, որին իւր կամքի ուղած կողմն է քշում համբակ զեղջուկը և տրտունջի, բողբոխի, պահանջի ոչ մի շշուկ չպէտք է լսի՝ լիովին իրաւազուրկ հայ ուսուցչի և սւսուցչուհու շրթներից, հակառակ դէպքում... հոնապարհը բաց է!

Աւելի ևս տխուր գոյներով է ներկայանում մեզ մանաւանդ տանկահայ գաղթականների նոր գաղթավայրերում (Սև ծովի ափերում, Արիմում, Կուբանի նահանգում և այլն) պաշտօնավարող հայ գիւղական ուսուցչի պատկերը:

Ցաւալի է չիշէին անգամ, որ այդ ասպարիզում

ոչ-նւազ բացասական դեր են խաղում և հայ չեղափոխական կազմակերպութիւններից մի քանիսը, մանաւանդ դաշնակցականները, որոնք չաճախ գիւղական ուսումնարանը դարձնում են իրենց թայֆայական խելառութիւնների ասպարէզ ու այդպիսով դիտակցաբար հայ գիւղական ուսուցչին զնում առանց այն էլ վատթարադոյն պայմանների մէջ: Յաճախ գիւղական ուսուցիչը դարձնւում է այս կամ այն ենիւնների կօմիտեի կրաւորական գործակալը և մէշտեղ սուժում է ինքը կրթական գործը:

Այդ կարգի «չեղափոխականները» մոռանում են, որ դպրոցն ու մանկավարժութիւնը ունին իրենց առանձին վսեմ միսսիան և որ քաղաքական կազմակերպութիւնները իրաւունք չունին դպրոցական և մանկավարժական գործը դարձնել իրենց նեղլիկ, գրծուծ շահերի ու շահատակութիւնների ասպարէզ...

Մեր նորագոյն մամուլի էջերը չաճախ զարդարւում են այնպիսի առասպելական գոհարներով, որ մարդ մի բոպէ մնում է ամիբերան ապշած...

Այդ և նման ախուր երևոյթների վրայ երկար կանգ առնելը մեզ շատ հեռուն կրտանի, ուստի և ես բաւականանում եմ այդ թուուցիկ ակնարկներով և վերջացնում եմ իմ երկու խօսքն այն ակնկալութեամբ, թէ հայ ուսուցչութիւնն էլ վերջապէս կրսթափւի խոր քնից, կը թափանցէ ժամանակակից դարի հոգու խորին ծայրերը և ամեն միջոց ձեռք կառնէ զուրս գալու իրա արդի դրութիւնից:

Բարձրացնել հայ ուսուցչին ու հայ դպրոցը իւր ընկած վիճակից, կրթական գործը զնել նպատակաշարժար հիմունքների վրայ, դարկ տալ ժողովրդական լայն դանդաժի լուսաւորութեան գործին,—նշանակում է հիմնաւորապէս օգնել հայութեան ապագայ յառաջխաղացութեանը:

Եւ դա մեզանից իւրաքանչիւրի նւիրական պարտականութիւններից մին պէտք է լինի:

Մ. Տ. ԶԻՈՏ.

1907 թ. Ապրիլ 30.

Թիֆլիս.

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

Ներկայումս երբ մեծից սկսած մինչև փոքրը, առանց ազդի, զաստակարդի և սեռի խտրութեան համարձակ յայտարարում են իրենց կեանքի բարեփոխութեան անհրաժեշտութիւնը՝ զիւղական ուսուցիչները, ժողովրդական բարօրութեան այդ աղբիւրները, լրուում են: Կարծես նրանք քոհ են իրենց վիճակից:

Այնինչ Ռուսաստանում ոչ ոք այնպէս ենչւած ու թշուառ չէ, ինչպէս զիւղական ուսուցիչը, բոլոր պետութիւնների ժողովրդական կրթութեան այդ պատաստողները:

Գիւղական ուսուցիչների վրայ դրւած են խիստ ծանր պարտականութիւններ, բայց շատ քիչ բան է տրւում նրանց:

Տաժանելի աշխատանքի և ահադին պատասխանատուութեան հետ՝ իրաւագրկութիւն, ոլորմելի, ամենանազական վարձատրութիւն և կատարեալ անապահովութիւն, ինչպէ՞ս ներկայի այդպէս և մանաւանդ նրանց ապագայի վերաբերմամբ:

Նրանք բառի բուն նշանակութեամբ ստրուկներ-

րըն են, եթէ կարելի է այդպէս ասել, մեր կրթական գործի, մեր դպրոցների:

Շատերը, նոյն իսկ ուսուցչութեան համար պատրաստւած, հէնց որ կարողանում են ձեռք բերել որևէ պաշտօն այլ ասպարիղում և եթէ չեն վախենում զինւորադրութիւնից՝ առանց երկար բարակ մտածելու, հրաժեշտ են տալիս ուսուցչական ասպարէղին, որովհետև ուսուցիչը ոչ ապագայ ունի և ոչ էլ որևէ դիրք:

Անհամեմատ աւելի ցածր բնոյթով այս կամ այն գործը, որ ոչ կրթութիւն է պահանջում մարդուց, ոչ աշխատանք և ոչ էլ բարոյական պատասխանատուութիւն, — աւելի լաւ է վարձատրւում քան զիւղական ուսուցչի («բարձր և պատւաւոր կոչումը»), որը պահանջում է որոշ պատրաստութիւն, կրթութեան, արևեստի և անձնւիրութեան հետ նաև բարոյական ծանր պատասխանատուութիւն:

Սակայն այստեղ էլ, անտարակոյս, այդ երևոյթըն արդարացնում են նրանով, որ թէև ուրիշ աւելի համեստ գործեր բարձր են գնահատւում, բայց չէ՞ որ ուսուցիչն աւելի բարձր ոչ-նիւթական վարձատրութիւն է ստանում պետութեան և հասարակութեան տւած օգուտների գիտակցութեամբ:

Այդպէս դատելը շատ հեշտ է և գեղեցիկ: Բայց, ախար, մեր զրութիւնն իսկապէս աննա-

խանձելի է և զա շատ տղեղ երևոյթ է մեր յառաջադիմութեան գործում...

Պարզ բան է, որ այսպէս թէ այնպէս անհրաժեշտ է բարւօքել մեր ուսուցիչների նիւթական վիճակը և որքան կարելի է շուտ:

Մեր ժողովրդական դպրոցների համար, ի հարկէ, նոյնքան հաճելի չպէտք է լինի այն ուսուցիչը, որ յարատև չի պաշտօնավարում, որքան և քաղցած ուսուցիչը:

Թէ առաջինը և թէ վերջինը վատ ուսուցիչներ են:

Գիւղական ուսուցչի աշխատանքն ամեն տեղ էլ ծանր է, բայց հարիւրապատիկ աւելի ծանր է այն ուսուցչին, որը օտարախօս դպրոցներում, ծայրերկրներում, բացի իւր ուղղակի նպատակներից դեռ պարտաւոր է պատւաստել մանուկների ուղեղին մէջ և պետական լեզուն:

Այդ ուսուցիչների տաժանելի աշխատանքի մասին գաղափար կազմած կրչինի նա՛ միայն, ով առիթ է ունեցել սովորեցնելու ուղղակի մանից պոկւած երեխաներին և ո՛չ նրանց, որոնք արդէն քիչ ու միչ սովորել են մի տեղ, կամ քաղաքներում ու աւաններում սպորդներին, որտեղ ինքը միջնորդար պարունակում է իւր մէջ կրթիչ տարրեր և կրթութիւն ձեռք բերել ցանկացողը բերանը բաց ու խուփ անելով էլ կարող է շատ թէ քիչ կրթւել...

1905 թ. փետրւարի 18-ի Բարձրագոյն հրովարակով բոլոր ուսւ քաղաքացիներին սրւած է վերին աստիճանի կարեւոր մի իրաւունք,—բարձր իշխանութեան հաղորդել իրենց «կարծիքներն ու խորհրդածութիւնները» պետական կեանքի բոլոր խրնդիւրների վերաբերմամբ: Նրովարտակում որևէ սահմանափակումն մտցրւած չէ, հետևաբար նա միատեսակ վերաբերում և պատկանում է թէ՛ բարձրաստիճան պաշտօնեային, թէ՛ հասարակ մահկանացուներին, թէ՛ հարուստին և թէ՛ աղքատին, թէ՛ տղամարդուն և թէ՛ կնոջը,—նրանցից իւրաքանչիւրը իրաւունք ունի ասելու կառավարութեանը այն, ինչ որ ինքը մտածում է գոյութիւն ունեցող պետական կարգերի մասին:

Քանի որ իւրաքանչիւր քաղաքացի առանձնապէս ունի այդ իրաւունքը, սպա անշուշտ նոյն իրաւունքը կունենան և ահազին թւով գիւղական ուսուցիչները, քանի որ նրանց կարծիքները, որպէս ամենից աւելի ժողովրդին մօտիկ գտնւողների, աւելի մտածւած և աւելի էլ հիմնաւոր կրչինին:

Մենք բոլորս համարեա, գիւղական ուսուցիչներս և ուսուցչուհիներս, սպրում ենք գիւղացիութեան մէջ, որը կազմում է պետութեան իսկական պատւարը: Մենք ի մօտոյ ծանօթ ենք նրա կեանքին, կարիքներին և պահանջներին, մենք բոլորս համարեա ծնւել-սնւել ենք նրա մէջ և ուսման ընթաց-

քումն էլ չենք խղել նրա հետ մեր ներքին կապերն ու առնչութիւնը:

Շնորհիւ այդ հանդամանքի էլ, ահա, մեզանից իւրաքանչիւրը, ով փոքր ի շատէ հետևել է դեղձկական կեանքի ընթացքին, պէտք է գիտենայ, թէ ինչպիսի տեղական և ընդհանուր պայմանների ծնունդ է գիւղացութեան անվստահ վերաբերմունքը դէպի պետութիւնը և թէ ինչպիսի միջոցներով կարելի է վերացնել կամ դէթ մեղմացնել այդ երևոյթը:

1906 թ. Քութայիս.

«Կրթութիւնը հասարակաց բարորութեան ամենահաստատուն, խարխսին է»:

Վաշինգթոն.

Պետութեան գործերը մէջ ոչինչ այնքան բարձր, լուրջ և կարևոր չէ, որքան ժողովրդի լուսաւորութեան սուրբ գործը: Որքան խօսակարգել է մինչև այսօր ժողովրդի լուսաւորութեան գործի յառաջադիմութեան համար, որքան լրագրական և այլ վեճեր են տեղի ունեցել:

Եւ ի՞նչ ենք արել իրապէս, ի՞նչ ունինք այսօր: Քիչ, շատ քիչ բան: Համարեա ոչինչ:

Այնինչ ո՛ւմ յայտնի չէ, որ մարդու տնտեսական բարեկեցութիւնը (մեր երջանկութեան այդ հիմնաքարը) բարգաւաճում է նրա մտաւոր զարգացման համեմատութեամբ. այստեղ էլ, ահա, առաջին ազդակն հանդիսանում է ժողովրդական դպրոցների ամենուրեք բացելն ու շատացնելը:

Քաղաքակրթւած երկրներում վաղուց արդէն ըմբռնել են ժողովրդական կրթութեան ազդեցութիւնը մարդկային յառաջադիմութեան բարեշրջման վրայ:

Մեր ինտելլիգենցիայի մի մասը մինչև այսօր էլ այնուամենայնիւ չի ուզում ըմբռնել այն, որ որքան

էլ և բարձրանայ մեր հասարակութեան «կուլտուրական» մասերի մտաւոր զարգացումը, սակայն էլի այն ժամանակ միայն կարելի կըլինի մեր երկիրն անւանել լուսաւորւած ու քաղաքակիրթ, երբ զրա հետ զուգնթացաբար բարձրանայ համապատասխան չափերով և ժողովրդի զարգացման մակերևոյթը:

Հակառակ դէպքուս զարգացած ինտելիգենցիան «կրդառնայ մի խղճալի օւաղիս» ամայի անապատում, մի օւաղիս, որ ոչնչանում է այդ անապատի ամայութեան մէջ: Այդ ինտելիգենցիայի բոլոր նախածեւնութիւններն ու ջանքերը՝ իրեն շրջապատելու քաղաքակիրթութեան ու րէֆորմների բարիքներով՝ կը մնան անպտուղ և անհետևանք: Այդպիսի ինտելիգենցիայի գոյութիւնն անգամ նման կըլինէր այն քնքոյշ ծաղկին, որը կարող է ցրտահար լինել կամ թառամել այնպիսի չնչին մի պատճառից, որպիսին է լուսամտաւորի ապակու ջարդւելը:

Դրա ակնյայտ ապացոյցները վխտում են մեր շուրջն ամեն օր:

Վերջին քսան տարիների ընթացքում թէ մեղանում—Կովկասում—և թէ կենդրոնական Ռուսաստանում անազին փորձեր են եղել Լրոպակի կեանքը մեր մէջ պատւաստելու համար:

Թէև զրա անյաջողութիւնը կախւած է եղել, որոշ չափով, լիշեալ կեանքի կերպերի թերութիւններից, սակայն ամենամեծ պատճառը արդիւնք է մեր հասարակական և ժողովրդական զարգացման

ցածր աստիճանին: Զարդացած հասարակութիւններն յանախ կարողանում են վերացնել իրենց թերութիւնները և ինքնագործունէութեամբ ու յամառ հետևողականութեամբ հասնում են իրենց նպատակին, բարօրութեան գործն հասցնելով իր վախճանին: Իսկ մեղանում մենք տեսնում ենք հեղզ բաւականացումը եղածով և նոյն իսկ կատարեալ անտարբերութիւն դէպի եղածը:

Քաղաքային կամ գիւղական ինքնավարութիւններից օգտւելու մեր եղանակը և այն միջոցները, որով օգտւում են ներքին նահանգներից շատերը «զէմսկի» բարենորոգումներից,—փառաւոր ապացոյցներ են մեր ասածի:

Փոքր ի շատէ հասարակական զարգացման տէր երկրներում, օրինակ Ֆրանսիայում, տղիտութեան և խաւարի կողմնակիցները խիստ յաջող կերպով օգտվում են իրերի այդ դրութիւնից, որպէսզի մասսայի տղիտութեան վրայ լեւուած՝ ճնշեն և այն մտաւոր զարգացման աստիճանը, որին հասել է ինտելիգենտ փոքրամասնութիւնը: Առ հասարակ որևէ երկրի հասարակական կեանք կատարելագործւել և բնական հանապարհով ընթանալ չէ կարող, քանի դեռ երջանիկ ինտելիգենտների փոքրամասնութիւնը իւր բոլոր աւելնով զուրս չի դալ տղէտ ու իրաւագուրկ մասսային կըթելու, զարգացնելու և իւր բարձրութեան հասցնելու համար...

Ահա թէ մայրաքաղաքի լրագիրներից մին ինչ-

պիսի եռանդով է յանձնարարում տարածել ժողովրդի մէջ կրթութիւն և լուսաւորութիւն, որպէս միակ միջոց զիւղական անտեսական կեանքի բարելաւման և մեր մէջ աւելի բեղմնաւոր կուլտուրայ մրացնելու:

«Մեր օրերում—ասում է լրագիրը,— կրթութիւնը այն հիմնական դէնքն է, որով զոյանում է ամեն մի յառաջադիմական շարժում արդիւնաբերական բոլոր եիւղերում, սկսած գիւղատնտեսութիւնից, որով արագացնում և հեշտանում է կապիտալի կուտակումը—անտեսական ամլութիւնից բարդաւանոց ձևերին անցնելու անհրաժեշտ պայմանը,—որով, վերջապէս, արդիւնաբերութեան հիմքը կազմող աշխատանքը բեղմնաւորում է և զառնում անհամեմատ աւելի արդիւնառատ:

Եթէ ոչ-հեռու անցեալում ազգերը կարողանում էին եօլա դնալ առանց ժողովրդական լայն զարգացման, երբ իւրաքանչիւր ժողովուրդ ապրում էր, այսպէս ասած, ինքն իրան, սակայն այժմ, երբ մրցութեան պիւրը զրաւել է բովանդակ աշխարհը և ազգերի մրցումը մուտք է գործել աշխարհի ամենահեռաւոր անկիւններն անգամ,—այժմ, ասում ենք, յաղթութիւնը պատկանում է նրան, ով զինւած է այդ հիմնական դէնքով—կրթութեամբ:

Գերմանիայի, Միացեալ Նահանգների, Ճապոնիայի կենդանի օրինակները այդ են ասում մեզ:

Ինչպէս որ արտաքին պահպանութեան համար

անհրաժեշտ է նիւթական զօրութիւնը՝ զօրքը, այդպէս և դեռ էլ աւելի անհրաժեշտ է մեր օրերում կուլտուրական զօրութիւնը, ամբողջ երկրում լայն տարածւած կրթութիւնը:

Եւ եթէ մենք կանգ չենք առնում այդ առաջին անհրաժեշտութեան առաջ, ապա էլ աւելի բանականութիւնը պահանջում է չխնայել և ոչ մի միջոց-ժողովրդի զարգացման, ներքին ոյժի աղբիւրին համար, որովհետև կրթութեամբ է ապահովում և երաշխաւորում սպառման քանակը, հարստութիւնը, ժողովրդի բարեկեցութեան յառաջադիմութիւնը, այսինքն այն ամենը, ինչ որ խրախուսում է ժողովրդի գործնական եռանդը, ծնում ժողովրդի մէջ բաւականութիւն, ապահովում երկրի ներքին խսկազուլութիւնը և արտաքին յաղթանակը համաշխարհային մրցութեան ասպարէզում):

Այլևս ոչինչ չարժէ աւելացնել մեր կողմից, որովհետև լրագրի այդ խօսքերից զուտ ճշմարտութիւնն է բուրում:

Արդ, մի բոպէ թողնենք ժողովրդական զանգածի կրթութեան և զարգացման օգտակարութիւնը մի կողմ, որովհետև հին աֆորիզմը թէ՛ Փրանս-գերմանական և Աւստրո-Պրուսական պատերազմներում զպրոցի ուսուցիչն յաղթեց՝ կրմնայ անժխտելի նրձարտութիւն:

Նոյն այդ ճշմարտութիւնը մենք փորձեցինք մեր սեփական կաշւի վրայ՝ դեռ նոր վերջացած ուսուս-

պոնական պատերազմի մէջ, որտեղ հապօնիան, մի բուռն աննշան ժողովուրդ—փառաւորապէս չաղթեց մեզ իւր ուսուցիչների և դպրոցների շնորհիւ:

Թէև այդ այդպէս է, սակայն մի փոքր հեռու գնանք և տեսնենք, թէ ի՞նչպէս է զնահատուում մեզանում այց «չաղթողը»—ուսուցիչը: Յուսով եմ, որ ընթերցողը չի բողոքիլ մեր դէմ, եթէ մենք մեր զբոյցը մի փոքր կընդարձակենք

Մարդիկ իրաւացի են, երբ աննախանձելի են համարում զիմնազիայի ուսուցչի կեանքը, որը մինչև իւր ծերութիւնը առանց ուշք դարձնելու ելանակին, իւր քայլերն ուղղում է դէպի միապալազ դասերը, մեծաւ մասամբ առանց չառաջադիմելու յոյսի:

Սակայն համեմատեցէք այդ կեանքը զիւղական ուսուցչի դրութեան հետ և զիմնազիայի ուսուցիչը կըթօի ձեզ երջանիկ ու բաղդաւոր: Վերջինս ապրում է մեծ քաղաքներում, կարգում է բոլոր թերթերն ու հանդէսները, ամեն օր տեսակցում տասնեակ ընկերների հետ, մտքեր փոխանակում, խորհրդակցութիւնների ժամանակ ասում, խօսում, վիճում, բացատրում, ամէն տարի, համարեա հնարաւորութիւն ունի դասարանը փոխելու, նոյնիսկ երբեմն էլ դբադմունքի առարկաները փոխելու: Նրա կեանքը փարթամ չէ, բայց ընտանիքն էլ խօ չքաւորութեան մէջ չի տառապում: Նա կարող է տարէնը երկու-երէք անգամ իւր կնոջ հետ յանախել ներկայացումներ և համերգներ: Իւր որդոցը նա տեղաւորում է զիմ-

նազիայում և նրանց դաստիարակութիւնը համեմատաբար աժան է նստացնում:

Իսկ ինչ կասէք լեարնկած գիւղին, որը համարեա տարւան կէսը ծածկւած է լինում ձիւնով, որտեղ միակ հասարակական տեղը գինետունն է, որտեղ ամբողջ հասարակութիւնը կաղմւած է կիսահարբած զրագրից, անտաշ-կօպիտ և ինքնահաւան գիւղապետից, ոտով գլխով իւր շահերի լեռեից ընկած հողեւորականութեան մի քանի ներկայացուցիչներից,—ահա այդտեղ է ապրում և գործում ուսուցիչը, շարունակ դասուանդում այբուբենը և թւաբանական պարզ գործողութիւնները:

Ամիսներով ու տարիներով ընկերներին տեսնել անգամ չի կարողանում: Նրա կնոջ զբաղմունքն է լւացքը և ճաշը: Իւր երեխի համար մի նոր կօշիկ գնելը ահագին, համարեա անտանելի մի ծախս է նրա համար.—ասացէ՛ք, ի՞նչպէս չըբււի այստեղ ուսուցիչը, չբեղարի ամեն բանից, չըզրկւի բոլոր աշխոյժից և ընդունակութիւնից:

Որպէսզի աւելի պարզ ու շօշափելի լինի քամբաղդ գիւղական ուսուցչի դրութիւնը՝ մենք առաջ կըբերենք այդ մանկավարժների տարեկան ծախսերի հաշուեկշիռը: Ահա.—

Ա.— Սնունդ (այսինքն հաց, միս, կաթ, իւղ և այլն) օրական մի բուբլի հինգ հոգու համար, թէև 8 հոգուց բաղկացած ընտանիքներ էլ շատ կան. 365 ր.
Բ.— Լոյս (մոմ, նութ) ամսական 30

կոպէկ, տարէնը	3 ր. 60 կ.
Գ.— ¹ / ₄ Փունտ թէյ և 3 Ֆ. շաքար,	12 ր. —
ամիսը մի րուբլի, տարէնը	3 ր. 60 կ.
Դ.— ¹ / ₄ Ֆ. ծխախոտ, ամիսը 30 կ.,	18 ր. —
տարէնը	7 ր. —
Ե.—Տօնական հագուստ	7 ր. 50 կ.
Զ.—Տանը հագնելու (հասարակ) հագ.	3 ր. —
Է.—Կօշիկ և կրկնակօշիկ իրա համար	3 ր. —
Ը.—Զմեռուան գլխ. 2 ր., ամառ. 1 ր.	5 ր. —
Թ.—Կնօջը հագուստ (իհարկէ առանց	3 ր. —
շէյֆի)	5 ր. —
Ժ.—Կնօջը հասարակ հագուստ	5 ր. —
ԺԱ.—Կնօջը կօշիկ և կրկնակօշիկ	9 ր. —
ԺԲ.—Երեխաներին հագ. 3-ական ր.	18 ր. —
ԺԳ.—Երեխաներին մի-մի զոյգ կօշիկ,	1 ր. 20 կ.
ամիսը 50-ական կոպէկ	1 ր. —
ԺԴ.—Գրի թուղթ, ամիսը 10 կոպ.	15 ր. —
ԺԵ.—Գրիչ, թանաք... տարեկան	1 ր. 20 կ.
ԺԶ.—Բժշկի և դեղորայքի	5 ր. —
ԺԷ.—Օճառ, լեղակ, կօշկաներկ, լուց-	1 ր. 20 կ.
կի... ամիսը 10 կոպէկ	5 ր. —
ԺԸ.—Մտաւոր սնունդի պաշար	1 ր. 20 կ.
ԺԹ.—Իւր մասնադիտութեան վերա-	2 ր. —
բերեալ նոր զրբերի	5 ր. —
Ի.—Զրնախատեսած ծախսեր, տարէնը	
ԻԱ.—Իպաշտօնէ նանապարհորդելիս	
նամբածախք	

Գումար 491 ր. 30 կ.

Մեր դիւղական ուսուցիչներն ստանում են առ առաւելը 450 ր.:

Թէև վերոյիշեալ նախահաշիւը կազմւած է շատ ժլատ կերպով, բայց այնուամենայնիւ էլի տարեկան ծախսերը ծածկելու համար բաց է մնում 41 ր. 30 կոպ., որին լրացնելու ոչ մի միջոց չունի խեղճ գիւղական ուսուցիչը. Իդէպ. պէտք է չիշել, որ 41 ր. 30 կոպէկի վրայ աւելանում է նաև 27 ր. որ վերցրնւում է ուսուցչից չօգուտ կենսաթոշակի դանձարանի (6⁰/₀) և այդպիսով բացը հասնում է 68 ր. 30 կ.:

Ինչ կրլինի խեղճ ուսուցչի դրութիւնը, եթէ նա ունի նաև զառամեալ ծնողք, որոնք, ինչպէս ասում են, իրենց հոգին են դրել որդու ուղուրին նրան կրթութիւն տալիս, չուսալով որ էրբ որդին մեծանայ և իրենք ձերանան, իրենց թև ու թիկունք կրդառնայ ու չի թողնիլ նրանց քաղցի հանկերում:

Նա, որ իւր ամբողջ կեանքը նւիրում է մերձաւորների և մանաւանդ աղքատ ծնողաց որդկերանց կրթութեան և դաստիարակութեան գործին, նրա համար ի՞նչը կարող է այնպէս սարսափելի ու անտանելի լինել, եթէ ոչ այն միաքբ, որ իւր հարազատ զաւակները կրման խաւարի մէջ, զուրկ դիտութեան և լուսաւորութեան հառազայթներից և որ նրանք էլ կրգնան աւելացնելու դժբաղդ, ողորմելիարարածների լէգէոնը: Ահա թէ ինչո՞ւ խեղճ գիւղական ուսուցիչը, հազիւ մի կերպ իւր թերմաշ գոյութիւնը

կնօջ հետ քարշ տալով, իւր կաշւից դուրս է գալիս, կեանքը մաշում և մի կերպ աշխատում որդիքը քաղաք տանել ու այնտեղ կրթութեան տալ, այդ գէպքում օգնութեան կանչելով և՛ աղգահաններին ու ծանօթներին, և ուղղակի իրա իշխանութեան, որոնք յաճախ մնում են խուլ նրա աղերսների դէմ:

Մեր այդպիսի ընտանիքաւոր գիւղական ուսուցչին կարելի չէ նոյնիսկ պրօլետար անւանել, այդ բառի եւրոպական իմաստով: Մեր ուսուցչի կեանքը, այո՛, պրօլետարից էլ վատթար մի բան է ներկայացնում. նա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի մարդ, որ գաւառապարտւած է մշտական զրկանքների, քաղցի:

Գիւղական ուսուցչի պաշտօնն սասանձնած օրից նրա ամբողջ կեանքը ներկայացնում է լիովին, անընդհատ, ամենաժայռայեղ զրկանքների միշարան, որի հետևանքը լինում է կատարեալ քայքայումն նրա օրգանիզմի:

Այդ բանը միաբերան խօստովանում են այժմ բոլոր լուրջ ուսումնասիրողները, բոլոր բժիշկները, տեղական և ուստական մամուլը (ի բաց առեալ ի, հարկէ, պաշտօնական թերթերն ու միւսխտրական օրգանները, որոնք հաւատացնում են իրենց ընթերցողներին, թէ երկրում ամեն ինչ չտոյողակ և լաւ է գնում...):

Մեր գիւղական ուսուցչի սնունդը կազմում են բացառապէս բանջարեղէնը, լօբիան և լանթակը...

Այդպիսի անբաւարար սննդառութիւնը, որ չա-

փազանց ծանրաբեռնում ու լողնեցնում է մարսողական սիստեմը և որը չի համապատասխանում օրգանիզմի ամենօրեա սպառմանը, դուցէ մի կերպ տանելի լինէր Պրանսիայում, տաք կլիմայում: Իսկ մեզանում, ուր թագաւորում է ջերմախտը, այդպիսի սննդառութիւնը բոլորովին անկարող է պահպանել մարդու առողջութիւնը:

Մեր ընտանիքաւոր գիւղական ուսուցիչը միևնոյն չափի պարսպմունքով հազիւ արտադրում է Ֆրանսիացի կամ գերմանացի ուսուցչի արածի կէսը: Էլի, եթէ հաշւի առնենք մեր ուսուցչի սննդառութիւնը, կրկարմանանք նրա աշխատութեան վրայ: Եւրոպացի ուսուցիչը, անշուշտ, չէր կարող անել կէսը այն բանի, ինչ որ անում է մերը, եթէ առտօշինն էլ վերջնիս նման կերակրուէր խոտով, լօբիով ու լանթակով:

Էլ դարմանալու ոչինչ չկայ, որ մեր գիւղական ուսուցիչը շնորհիւ այդպիսի սննդառութեան աչքի է ընկնում իրա Ֆիզիքական թուլակազմութեամբ. նրա շղերը թոյլ են, ինքը լղար, տեսքը խղճալի, դիւրաւ ընկճւում է նա և հեշտութեամբ ենթարկւում զանազան ախտերի: Սներուարար սննդառութեան արդիւնք եզոզ հոգեկան ճնշւած գրութիւնը և Ֆիզիքական թուլութիւնը հազիւ մի կերպ ոտի վրայ է պահում նրան:

Ահա մեր ժողովրդական ուսուցչի սովորակոն կեանքը. մինչդեռ մեր կալւածատէրերն ու արխատու-

րասները, պալատների ու դղեակների ճոխութեան մէջ ընկղմւած, չափազանց շատ ուտելուց են հիւանդանում, նրանք իրենց շներին ու կատուներին աւելի լաւ են խնամում, քան մեր գիւղական ուսուցիչը իրա կնոջ և երեխաներին:

Մարդկային էութեան և առողջապահական ամենատարրական պահանջներին բաւարարութիւն չըստար (առ ի չգոյէ միջոցների) իւր հետ առաջ է բերում անխուսափելիօրէն և այլ հետևանքներ, որոնք դառնացնում, թունաւորում են փոքր ի շատէ կըրթւած մարդու կեանքը և վերջնականապէս տապալում նրան:

Հասկանալի է, որ մեր խօսքը («չափաւոր») կեանքի մասին չէ, այլ ամենահամեստի: Մենք դեռ միայն ֆիզիքականի մասին էինք խօսում: Այժմ մի փոքր հեռուն զնանք և ծանօթանանք ուսուցչական կեանքի միւս կողմերի հետ:

Ենթադրենք թէ ժողովրդական դպրոցների տեսուչը կամ վերատեսուչը եկել է քննութեան: Իհարկէ այդ միջոցին գիւղում մեծից մինչև փոքրը իրար են անցնում կամ, ինչպէս ասում են, մարդոց լեզուն կոկորդն է փախչում»: Ուսուցչին տիրում է սաստիկ չուզմունքը. հէնց որ տեսուչը մտնում է, մեր ուսուցիչը դառնում է մի խրտուխակ և բացի «ծերդ... ութիւնը» բառերից ոչինչ չի դուրս գալիս նրա շրթներից, այլ ևս ոչ խրախոյսն է օգնում և ոչ էլ նկատողութիւնները...

Նա այդ բոսիկին նման է մի ապուշի. նա մոռանում է և չի կարողանում արտասանել այն, ինչ որ շատ լաւ իմանում է. իսկ եթէ սկսում էլ է մի բան պատմել, նորան այնպէս է թւում, որ կարծես իւր խօսքերով նա մեղանջում է լսողների դէմ...

Իսկ ազէս գիւղացին այդ տեսարանի հանդէպ կորցնում է իւր յարգանքն ու վստահութիւնը դէպի նա, չնայած որ նա գիւղացու ողջակէզն է, նրա դոհր: Միևնոյն բանը յաճախ անդրադառնում է և մանուկների վրայ...

Մեղ կարող են առարկել, թէ կըրթւած ու զարդացած մարդը կարող է մի հար անել՝ մասնաւոր դասեր գտնել, միջնակարգ դպրոցների համար պատրաստել և այլն: Բայց դրանք հազաւէտ և պատահական բաներ են ոչ թէ գիւղերում միայն, այլ և քաղաքներում...

Թէկուզ հոգիւ դուրս գայ, քեզանից չո՛կ ոչոքի վրայ լոյս դնել չես կարող:...

Որ կողմից էլ և նայենք խնդրին, միակ էլքը մնում է ռոճիկն աւելացնելու մէջ:

Երբ խօսք է լինում ժողովրդական երկու սեռի դաստիարակների ռոճիկն աւելացնելու մասին, սովորաբար նկատում են, թէ ուսուցչական զբաղմունքը կարճատև է, որ ուսուցիչները պարապում են, ատեններից և արձակուրդներից դուրս, ոչ աւելի քան տարւան $\frac{2}{3}$ մասը:

Մասամբ այդ ուղիւ է: Մեզանում դպրոցի պա-

բարապետներն սկսում են սեպտեմբերի 1-ից, իսկ Ռուսաստանի ներքին նահանգներում՝ հոկտեմբերի 1-ից, կամ աւելի ճիշտն առած՝ իսկական պարապետները մեզանում սկսում են հոկտեմբերի 1-ից և Ռուսաստանում նոյեմբերի 1-ից ու վերջանում մեզանում մայիսի վերջերը, իսկ ռուսաստանում ապրիլի վերջերը: Եթէ զրանից դուրս գցենք կիրակի և տօն օրերը և ծննդեան ու զատկական արձակուրդները, իրօք, կստացւի $\frac{2}{3}$ տարուց էլ պակաս:

Բայց խօս ամեն աշխատանք մէկ չէ:

Մէկն աշխատում է ամբողջ տարին և յօգնութիւն չի զգում, այնինչ միւսը տարւայ կէսն հանգստանում է և էլի վեց ամսեայ պարապետները նրան ուժասպառ է դարձնում:

Ով իւր կեանքում թէկուզ մի անգամ մտել է գիւղական ուսումնարանը, նա կիմանայ թէ եռանդի և ոյժի ինչպիսի լարումն է պահանջում գիւղական ուսուցչի գործը:

Չնայած որ մեզանում վաղուց ընդունւած է մի ուսուցչի 60-ից աւելի աշակերտ չչանձնել, բայց իրականութեան մէջ յաճախ 80-ից էլ է անցկենում: Կարծում էք հեշտ բան է մի մարդու համար պարարապէլ 70—80 աշակերտի հետ, դպրոցի խղճւած մթնոլորտում, ոյժերը լարած:

Սովորական պարապետներն սկսում է առաւօտեան 8 ժամից և շարունակւում մինչև ցորեկեան 3—4 ժամը: 3—4 ժամ էլ գնում է աշակերտների

տետրակները նայելու վրայ, միւս օրւայ դասերը պատրաստելու և այլնի համար: Ահա թէ ինչու մեր ուսուցիչներն ու ուսուցչուհիները (մանաւանդ վերջինները, շնորհիւ իրենց թոյլ կազմաձեւի) ծառայելով ընդամենը 7—8 տարի, սպառում են իրենց Ֆիզիքական ուժի մեծագոյն մասը:

Նշանաւոր Աետենկոֆերը մի անգամ ուղեց ստուգել այն վնասակար աղղեցութիւնը, որ գործում է դպրոցն ուսուցչի վրայ: Կարլ Ռէկլամը գտաւ նրա նպատակին համապատասխան մի փաստաթուղթ սաքսօնտկան ըէկրուտի եռամեա ցուցակագրութեան մէջ (1852—54 թ. թ.):

Ամեն կարգի 206 ուսուցիչներից միայն 40% էր պէտքական, ասում է Կ. Ռէկլամ, այսինքն Ֆիզիքապէս առողջ, 8 տոկոսը՝ աւելի պակաս, իսկ ընդհանուր թւի 87 սարսափելի տոկոսը բոլորովին անպէտք ծառայութեան»: («Ճանրամատչելի մանկավարժութիւն», հեղ. Կարլ Ռէկլամի, Էրես 77):

Միայն նիւթական միջոցների սղութիւնն ու սէրն է գէպի գործը, որ ստիպում են ուսուցիչներին մնալ իրենց պաշտօններում երկար տարիներ, առանց ուշք դարձնելու դժբաղդ հանդամանքների վրայ:

Լրացուցիչ կենսաթոշակը, կամ աւելի ճիշտն առած, մեր թոշակարկը խիստ ուշ է մուտք գործել մեզանում և մեր երկսեռ մանկավարժներից շատերը չեն ենթարկւում թոշակարկի տրամադրութեանը, նրա կանոններին, որոնք, իդէպ, բաւական խղճայի են:

Մառայած տարիները, արկղի հիմնելուց առաջ, հաշի չեն առնուում և կորչում են ապարդիւն: Բայց դա էլ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ծերութեան օրերում մի ծուրացիկի տոպրակ՝ խորիտուր այն խիստ ծանր բայց միշտ արդիւնաւոր աշխատանքի, ինչպէս հասարակութեան այդպէս և պետութեան ուղուրին:

Այդ բոլորը—թէ ուս. աշխատանքը, թէ ծառայութեան պայմանները, թէ նիւթական անապահով կացութիւնը խանգարում են ուսուցչական կեանքի փոքր ի շատ կանոնաւոր ընթացքը, մանաւանդ ընտանիքաւորի կեանքի: Ընտանեկան կեանք ստեղծել ուղղը կամայ-ակամայ ստիպւում է խոյս տալ մանկավարժական ասպարէզից և որոնել նիւթականի կողմից աւելի շահաւէտ և արդիւնաւոր մի ուրիշ զբաղմունք:

Վարդը հետէ արդէն խօսւում է, թէ հասարակութեան և թէ լրագրութեան մէջ, զիւղական ուսուցիչների ռոնիկն աւելացնելու մասին. միջնակարգ զպրօցների ուսուցիչների այդ խնդիրն ինչպէս յայտնի է, քննութեան առարկայ դառաւ նոյնիսկ կառավարչական շրջաններում: Պարզ բան է, որ այդ հարցը բաւականաչափ հասունացել է և զիւղական ուսուցիչների ստացած ռոնիկ անբաւարարութիւնն ընդունւում է որպէս զուտ իրողութիւն, որի շուտափոյթ վերացումը ոչ միայն օգտակար է ուսուցիչների համար, այլ և զիւղի, հասարակութեան և պետութեան շահերի տեղափոխից նա խիստ կարեւոր ու

անյետածղելի է: Նա ունի երկու կողմեր, որոնք հարցի լուծման դէպքում միատեսակ արժանի են լուրջ ուշադրութեան:

Մի կողմից պէտք է մտնել ուսուցչի դրութեան մէջ, անհրաժեշտ է նայել նրա վրայ ոչ միայն որպէս պետական բարդ կազմուածքի մի մասնիկի, այլ և որպէս մի կենդանի արարածի, մի մարդու վրայ, որը իւր օրինական պահանջներն ունի և այդ պահանջներին բաւարարութիւն տալուցն է կախւած նրա հոգեկան հաւասարակշռութեան յայտնի աստիճանը և որոնք այդու լինում են որոշ չափով նրա անհատական ծառայութեան և գործադրութեան վրայ:

Մենք չենք կամենում զբաղեցնել ընթերցողին այդ զաղափարի մանրամասն վերլուծութեամբ. առանց այն էլ մեր խօսքը երկարեց. մեր նպատակն էր ձեւակերպել այն միայն ինչ որ յայտնի է ամենքին իրենց անձնական փորձից և հետազոտութիւնից,

Եթէ մի րոպէ համեմատելու լինիք մեր զիւղական ուսուցչի ռոնիկը արտասահմանեան ժողովրդական ուսուցիչների ստացածի հետ՝ կրտսենէք որ մինչդեռ մեր զիւղ. ուսուցչի ռոնիկը 450 րուբլուց դէնը չի գնում (ես վերցնում եմ մեր ժող. ուս. ամենաբարձր ռոնիկը), Ֆրանսիական ժողով. ուսուցչի ռոնիկն հասնում է մինչև 2500 ֆրանկի, Շվեդականը՝ 2500 կրօնի—մօտ 1300 րուբլի (ИЗВѢСТІЯ по народному образованию):

1004
15295

Արտասահմանում ապրող հայ հասարակական գործիչներին

են, որ չիշեալ պետութիւնների մէջ ընդունւած զբրաժների միութիւններն համարեա համարժէք են մեր բուբուռն և որ, ուրիշ խօսքով, «շատ-շատ կենսական անհրաժեշտ պիտոյքներ, որոնց համար մեզանում հարկ կրիինի վնարել, օրինակ, մի բուբլի՛ Փրանսիայում կարելի է զնել մի Փրանկով, շվեդիայում մի կրօնով, գերմանիայում՝ մի մարկով: Բանից դուրս է գալիս (մօտաւորապէս անշուշտ), որ Փրանս, զիւզական ուսուցիչն իւր ծառայութեան ընթացքում ստանում է մօտ 2500 բուբլի, շվեդականը՝ նոյնպէս 2500, իսկ գերմանականը—2588-ից մինչև 6000 ր.:

Բերւած աեղեկութիւններից հետևում է, որ արտասահմանում զիւզական ուսուցիչը լիովին հնարաւորութիւն ունի ազատ մնալու մասնաւոր դասերից և այլ կողմնակի զբաղմունքներից ու իրա ամբողջ եռանդը, ամբողջ ընդունակութիւնները կենդրոնացնելու զպրոցական դասերի վրայ և... իւր երեխաների դաստիարակման շուրջը, որ նոյնպէս կարևոր նշանակութիւն ունի:

Ինքնըստինքեան հասկանալի է որ, նա բացի այդ՝ բարեբաստիկ միջոցներ և հնարաւորութիւն ունի ստանալու զբքեր էլ, հանդէսներ էլ և այն ոչ միայն մանկավարժական, այլ և ուրիշ ճիւղերի վերաբերեալ մատակարարելու իրեն և ընտանիքին հոգեկան հանոյքներ, ուշի ուշով պատրաստելու իրա դասերին և վերջապէս զժբարդը անակնկալների (օրինակ հիւանդութեան) ժամանակ, առանց վաշխառ ունեւրի նան-

կրն ընկնելու, եօլա զնալ, մի բան որ հազւագէպ է մեր զիւզ. ուսուցչի կեանքում:

Արտասահմանի ժող. ուսուցիչը զպրոցում զործերը վարում է խաղաղ, անվրդով, առանց զրգուէլու, առանց շղայնութեան. տանն էլ նա լիովին բաւարարութիւն է տալիս իւր էական պահանջներին՝ և՛ առողջութիւնը պահպանելով, և՛ հոգու հաւասարակշռութիւնը, որը անհրաժեշտ է ինչպէս իրա և և իւր ընտանիքի, այդպէս և այն զործի համար, որին նա ծառայում է:

Պարոններ, զբանք այնպիսի բաներ են, որոնց նախանձում է մեր զիւզական ուսուցիչը, որի կեանքը ներկայացնում է մեզանում, ընդհակառակը, հոգեկան մի անվերջ ողբերգութիւն:

Մեր ինտելլիգենտները, զժբարդբարբ, անցնում են նրա կողքից հանգիստ և անտարբեր՝ նեղութիւն չբաշխելով մի բոպէ մտածելու այդ ողբերգութեան մասին:

Ասենք, տեղիք էլ չունին նրանք այդ աութիւն հանդիստ լինելու: Նրանք, մեր այդ ապահոված ինտելլիգենտները, ապրում են միայն իրանց համար, ինչպէս որ զիւզական ուսուցիչներն էլ՝ իրանց համար: Եւ կեանքի մէջ ոչ ոք ուրիշի մասին չի մտածում: Նրանք երբեմն են միայն բարեհաճում հարևանցի մի տկնարկ զցել իրենց մերձաւորների տանջանքներով լի կեանքին վրայ,— մերձաւորների՛, որոնք ո՛չ մեծ ուռնիկ են ստանում, ո՛չ աստիճաններ (չիներ), և ո՛չ

էլ պաշտօնական օրէւէ արտօնութիւն են վայելում...

Ուսուցիչը դպրոցի հողին է. երբ հողին հիւանդ է, դպրոցն էլ է հիւանդանում և կարիք զգում անմիջական բժշկութեան ու ոչ թէ պէտք է ծանրաբեռնել նրան աւելորդ հողատերով:

Ի հարկէ, շատ հեշտ բան է նստել տաքուկ առանձնասենեակում և զանազան օրինազօներ յօրինել՝ ժողովրդական ուսուցչի առանց այն էլ ծանր աշխատանքը աւելացնելու համար:

Վաղուց ամենքը խոստովանում են, որ ժող. լուսաւորութեան գործում արեւմտեան Եւրոպան մեզանից շատ առաջ է զնացել և մենք բոլորս էլ դիտենք, որ կրթութեան գործը այնտեղ անհամեմատ աւելի յաջող է զնում քան մեզանում:

Այս երկու դրութիւնների ուղղակի հետեւանքը այն է, որ մեր յետամնացութիւնը, որքան էլ և մեծ լինի նա այժմ, տարուց տարի էլ աւելի կը մեծանայ: Սա շատ նման է այն դպրոցական յայտնի թւաբանական խնդրին, որտեղ երկու ճեպընթաց կառքեր վազում են միմեանց յետեւից, սակայն առաջինը յետինից աւելի արագ է ընթանում... Եթէ այդպիսով մաքսային կամ առհասարակ կուլտուրական պայքարը եւրոպայի հետ այսօր իսկ ծանր է մեզ համար, ապա յետագայ տարիներում նա կը դառնայ աւելի ևս ծանր և այդպէս շարունակ, մինչև որ ի վերջոյ մենք տնտեսականապէս և կուլտուրապէս կախումն կունենաք Արեւմուտքից:

Իսկ եթէ մենք, այսպէս թէ այնպէս, կարողանանք մեր ժողովրդական կրթութեան գործը դասաւորել այնպէս, ինչպէս մեր դրացիներինն է այն ժամանակ երկու ճեպընթաց կառքերը կը գնան միատեսակ արագութեամբ և նրանք շարունակ միեւնոյն հեռաւորութեան վրայ կը մնան մէկը միւսից. այսինքն մենք շարունակ այնքան յետ մնացած կը լինինք Արեւմտեան Եւրոպայից, որքան ներկայումս ենք յետ մնացած:

Ներկայումս տնտեսական և կուլտուրական պայքարը խիստ ծանր է մեզ համար, այդպէս էլ կը մնայ նա, եթէ շարունակելի այսօրուայ դրութիւնը:

Ճեպընթաց կառքերի այդ օրինակից երևում է, որ երկու կառքերի միջև զանազան տարածութիւնը կը պակասի այն ժամանակ միայն, երբ յետեւից զնացող կառքը առաջինից աւելի արագ ընթանայ: Իսկ այդ նշանակում է, որ դրացիների հետ կռիւր թեթեւացնելու համար մենք պարտաւոր ենք աւելի լաւ տանել ժող. լուսաւորութեան գործը, քան Արեւմտեան Եւրոպան:

Տար տարի սրանից առաջ ես ծանօթացայ ժող. լուս. գործին Եւրեւած այն ժամանակ հրատարակող, վիճակագրական աղբիւրութիւնների հետ: Այն միջոցին Գերմանիայի 50,000,000 ազգաբնակչութեան ժող. լուս. գործի վրայ ծախսում էր 110,000,000 ռուբլի. նրանք ունէին աւելի քան 55,000 դպրոց, որոնցից իւրաքանչիւրի վրայ ծախս

էր գալիս միշին թւով 2,000 ըուբլի: Ռուսաստանում ազգաբնակչութիւնը 130,000,000-ից էլ աւել է, ուստի և մեր հարեանին հաւասարելու համար մենք պէտք է մեր ժող. լուս. գործին յատկացրած լինէինք աւելի քան 250,000,000 ըուբլի:

Այժմ մի բոլոր փորձերը կրնասել, սղուֆներ աւելի ի նպաստ մեզ: Ենթադրենք որ առայժմ մեր դպրոցներին կարօտ չեն բուխարացիները, թուրքմէները, Մարզակէրները, Եակովաները և այլն, և որ ներկայումս դպրոցներ են հարկաւոր միայն 120,000,000 ազգաբնակչութեան համար. Ենթադրենք նոյնիսկ, որ իւրաքանչիւր դպրոցի միշին ծախսը 2,000 ըուբլի խիստ շատ է և բաւականանանք 1500 ըուբլով, հետեւաբար և 150,000,000 ըուբլով մենք կունենանք 100,000 դպրոց: Ենթադրենք վարձեալ, որ ուսուցիչների կարեւոր թիւը (իւրաքանչիւր դպրոցի 2—3 ուսուցիչ, ինչպէս Գերմանիայում է) 250,000 հոգի կայ մեզանում և նրանք կարող են տանել գործը, ոչ վատ գերմանականից:

Այդ բոլոր ենթադրութիւններից չէտոյ 150,000,000 յատկացնելով մեր ժող. լուս. գործին՝ կրկարողանանք հասնել խնդրի այն ձևին, երբ կառքերը զնում են միևնոյն արագութեամբ, բայց սուռչից գնացողը (Գերմանիա) շատ վաղ դուրս եկած լինելով՝ կարողացել է բաւականաչափ հեռանալ չեախնից (Ռուսաստան):

Այդպիսով, ամեն տեսակ սղուֆներ անելուց չե-

տոյ 150 միլիոն ըուբլի ժող. լուս. գործին յատկացնելով է, որ հնարաւորութիւն կունենանք միայն stetus quo պահպանելու, այսինքն մնալու այն չետամնացութեան կէտին, գերմանիայի վերաբերմամբ, ինչ որ այժմ է:

Նեակաբար կուտուրական պայքարն էլ կրմնար մեղ համար նոյնքան ծանր, որքան է ներկայումս:

Ժողովրդական լուսաւորութեան գործում մեր ժրջակցին մի փոքր մօտենալու համար 150,000,000 շատ քիչ է: Շատ լաւ չիշում էմ, որ սրանից տասը տարի առաջ, սեղական լրագրներից մինում արտատպած էր գերմանական մի հանդէսի խօսքերը, որտեղ գերմանական զիտնականներից մին, ի պատասխան մեր մայրաքաղաքի լրագրների, մատեմատիկական հաշւով ցոյց էր տալիս, որ ուսաստանի, ժող. լուս. գործը երբէք չէ կարող հասնել գերմանականին որովհետև գերմանիային հաւասարելու համար Ռուսաստանը պէտք է ժող. լուս. գործի վրայ ծախսէ երկու անգամ աւելի, քան այժմ ծախսում է գերմանիան:

Գերմանացի զիտնականի այդ խօսքերը կտալեն մեզ կրկնապատկել մեր եռանդը և ոչինչ չխնայել ժոժովրդի կրթութեան համար:

Մենք ոչ մի հիմք չունինք զանգատելու միջոցների սղութիւնից:

Եթէ երկաթուղիները շինուում են, ապա պէտք է շինել և լուսաւորութեան գործը: Եթէ հանա-

պարհները եկամուտ են բերում, նրանցից պակաս չէ և լուսաւորութեան արդիւնքը: Եթէ ճանապարհների և մէկուկէս միլիոնանոց զօրքի համար հարիւրաւոր ու հազարաւոր միլիոններ կարելի է գտնել, ապա պէտք է ճարել և ժող. լուս. համար, իսկ առանց լուսաւորութեան ամեն մի մաքսային և կուլտուրական կռիւ շատ թանգ կրնասի մեզ վրայ:

Ամերիկայի ժող. լուս. գործի հետ համեմատած մենք գտնուում ենք աւելի վատթար վիճակում, և նրան հաւասարելու համար մեզ հարկ կրլինի, բայց պ. Մօրօզովի, «Միայն նախնական կրթութեան վրայ ծախսել մօտ 650,000,000 բուլբի տարէնը և տարրական ուսումնարաններում սովորողների թիւը պէտք է լինի 30,000,000 աշակերտ: Ամերիկայի տարրական դպրոցներում միայն ուսուցիչները 400,000-ից էլ աւելի են, որոնցից իւրաքանչիւրն ստանում է 2—6,000 բուլբի ռոնիկ, այնինչ մեղանում ընդամենը 70,000 հոգի են և ստանում են (ամօթ է ասելն անգամ) 100—450 բուլբի միայն...

«Մինչդեռ Ամերիկայում, ասում է նոյն Մօրօզովը, մի քանի տարի առաջ այդ վիթխարի պետութեան համար պահում էին ընդամենը 25,000 դիւնլոր, մեղանում պահում ենք 1,500,000 դիւնլոր:

Բանից դուրս է գալիս, որ Ամերիկացիք պահում են ուսուցիչների մի մեծ բանակ և զօրքի մի մի փոքրիկ քանակ: Իսկ մենք ընդհակառակը:

Ժող. լուս. համար մարդագլուխ ծախսում է

Նվէլիայում 2 բ. 30 կ., Պրուսիայում՝ 4 բ. 30 կ., Ամերիկայում՝ 5 բ. 45 կ. և նոյն իսկ 10 բուլբի,— Ռուսաստանում միայն 20 կուպէկ է ծախսում մ'արդագլուխ:

Տարօրինակ բան է, Աստուած վկայ: չէնց որ մեր որևէ թերութիւնը արդարացնելու կարիք է լինում, իսկոյն Եւրոպացիք են մաներս դալիս և նրանց օրինակն ենք յիշում: Բայց երբ ասում էք, թէ Եւրոպացիների դպրոցները գտնուում են բարեկարգ վիճակի մէջ, որ նրանք ապրում են մեղանից անհամեմատ աւելի լաւ և օրինակելի և որ արժէ իւրացնել նրանց այս կամ այն կարգերը,— մենք իսկոյն սկսում ենք պատէպատ ընկնել, հաւատացնել մարդկանց, թէ մեր ուժից վեր է Եւրոպայի հետ չափելը և այլն և այլն:

Եթէ մենք անկարող ենք և չենք ընդօրինակում նրանց զբաղական կողմերը, ապա էլ ինչ՞ու էք ընդօրինակում նրանց բացասական կողմերը: Եթէ մենք թոյլ ենք տալիս մեզ սովորական կամ չնչին դէպքերում նմանել եւրոպացիներին, եթէ մենք սիրում ենք նրանց նման հաղնել և ճաշել, ճանապարհորդում ենք երկաթուղով, խնճոյքների մէջ պարում ենք, ներկայացումնների գնում, երաժշտութիւն լսում, ձիարշաւներ կազմակերպում, կուռում սիրաբանում ու չարախօսում... ապա հարց է, թէ ինչ՞ու է այդքան նորութիւններ ընդունողներս յամառ կերպով հրաժարում ենք նրանց իսկապէս օրինակելի կողմերը

իւրացնելուց, ոչ այնքան արտասովոր և դժւարին, որքան հեռադիրը և դաշնամուրի նւագը: Ասացէք, սիրելի ընթերցող, ինչո՞վ բացատրել այդ երևոյթը, եթէ ոչ Սպէնսերի այն նկատողութեամբ, թէ վայրենիները ամենից առաջ ընդօրինակում են շքեղ, փայլուն առարկաները, զարդերը և ապա օդտակար ու անհրաժեշտ բաները:

Եւ ո՞ր երկրում, եթէ ոչ մեղանում, ներկայումս կարող են տեղի ունենալ այնպիսի փոսուր փաստեր, որպիսիքն են հետևեալները:—

Ա.— «Կինդիցիօյէ դիւղի դպրոցի ուսուցիչը մօտ է խելագարութեան: Սա առաջին դէպքը չէ այդ համայնքում, որի Տամիշկոյէ դիւղի նախարարական ուսուցիչն ու նրա աղջիկը խելագարել են՝ վերջինս տանից փախաւ անտառ և օրերով մնաց այնտեղ: Ինչո՞վ բացատրել այդպիսի փոսուր երևոյթները և ինչպիսի կացութեան մէջ է գտնուում դիւղական ուսուցիչը, որ կարող է այդ դրութեան հասնել: Ո՞րտեղ է չարիքի արմատը...» (տես. «Черноморскій Вѣстникъ», 1903 թ. Յունվար 14, № 10):

Բ.— Ահա և մի ուրիշ փաստ, որ առաջնից ոչ պակաս զոյներով նկարում է մեր առաջ դիւղ. ուսուցչի օղբալի վիճակը:

«Սուխումի շրջանի մի դիւղում ուսուցիչը խելագարեց: Ինչպէս չեաոյ պորդեց՝ ժող. մանկավարժի խելագարելու. շարժառիթը այն սարսափելի վիճակն է եղել, որի մէջ զործում էր խեղճը:

«—Մինչև այսօր փող չէին տալիս ինձ, գոչում էր խելագար ուսուցիչը.—այժմ ի՞նչ կանեմ փողը. նրանք այլևս պէտք չեն ինձ, ես այժմ առանց փող էլ կարող եմ ապրել... Յիմար էի ես, որ դիւղացիներից փայտ էի խնդրում, այժմ ես չեմ մրսիլ երբէք, այլևս փայտն ինչի՞ս է պէտք...»

«Իսննէ դիւղ. ուս. կեանքը» աւելացնում է լրագրի թղթակիցը: (Նոյն 1903 թ. Ապրիլ 2. № 75):

Գ.— Ահա ձեզ և երրորդը, որ նոյնպէս նշգրտիւ պատկերացնում է կրթական գործի այդբազմաչափ Յողի օղբերգական դրութիւնը:

«Ճ. ուսուցչուհին, իւր ռոնիկը ժամանակին չստանալուն համար մի անգամ յուսահատութեան դուռն հասած՝ դալիս է քաղաք և արտասուակալած աչքերով դիմում դաւապանեաին հեռուեալ խօսքերով.

«—Պարոններ Էրբ կստանամ ռոնիկս: Ուտելու ոչինչ չունիմ... Ձմերային ամբողջ զիշերներ անց եմ կացնում մթութեան մէջ, որովհետև փող չունիմ՝ թէկուզ երեք կողմանոց նարպի մի մոմ գնելու... Վերջերս իմ կերածն է սև հաց և ջուր... Ե՞րբ կստանամ ռոնիկս...»

Իշխանաւորները նայում էին միմեանց, նրանց դէմքերն արտայայտում էին կատարեալ չաղթութիւն: Գաւառական կողիս կամայականութեան այդ ենշող ըրպէին զրազիրը (պիսար) դարձաւ թշուառ ուսուցչուհուն և սասաց.

— Ռոճիկդ կստանաս, պայմանաւ սակայն, որ մի փոքր պարես:

Սոսկալի կարիքն ու անել զբուժիւնն ստիպեցին ուսուցչուհուն ընդունել այդ ցինիկ պայմանը, որից յետոյ նա ստացաւ իւր ռոճիկը սև զրօշներով... (նոյն, 1903 թ. փետր. 10, № 32):

Բացատրութիւններն աւելորդ են: Բայց դուցէ ընթերցողը կասկածի, թէ ինչո՞ւ երէք փաստերն էլ Քուժայիսի նահանգիցն եմ բերում և արտադրում եմ միևնոյն լրագրից, ուստի և սուաջ կրբերեմ մի այնպիսի լուրջ մանկավարժական հանդէս, որպիսին է օրինակ «Русская Школа»-ն, որի 1898 թ. IV զրբում անս թէ ինչպիսինկարագրութեան ենք հանդիպում մեր ժող. ուսուցչի արտասուելի նիւթական վիճակի մասին:

Սոսկիպի «գրագիտութիւն տարածող կօմիտեաի» ուսուցիչների զբուժեան վերաբերեալ հարցին Նարոսյալի նահանգից ստացւել են 75 պատասխաններ, բոլորն էլ բացառական իմաստով (աննախանձելի փատթար, ծանր, և այլն և այլն):

Ահա այդ պատասխաններից մի քանիսը.—

«Ուսուցչի նիւթական վիճակը—զբուժ է մէկը, —ոչնչով չիգանազանուում գիւղական կատարեալ արնանկից, որին սպառնում է դառն, անապաստան ձերութիւնը»:

«Դպրոցի խեղճութիւնը և ուսուցչի անապահով կացութիւնը,—զբուժ է երկրորդը,—սասակաց-

նում է դպրոցական դբադմունքի ծանրութիւնը և մեղցնում եռանդը»:

Երրորդը զբուժ է «Նւղեկան անբարեյաջող պայմաններում ուսուցիչն երբեմն սուանց զգայու ենթարկում է կուլիա միջավայրերի ազդեցութեանը թուլանում է նրա եռանդը, թուլանում է և զործունէութիւնը, բացի այդ, նիւթական հոգսերը խանգարում են նրա բտ արժանւոյն կենդրոնանալուն իւր մէջ... իսկ քննիչների չանախ միտկողմանի պահանջները նոյնպէս թողնում են իրենց ազդեցութիւնը...» և այլն և այլն:

Բոլորը, բոլորը զբուժ են մարդու ջղերը քայքայող հոգւով:

Իւրաքանչիւր մարդու աշխատելու ընդունակութիւնը, ասում են, ուղղակի կախումն ունի նրա զործածած մտի կամ այլ սննդի քանակութիւնից: Ուրիշ խօսքով, լաւ աշխատելու համար պէտք է լաւ սնունդ ստանալ: Դժբաղբարար, մեր զիւղական ուսուցիչներն, հակառակ իրենց բուռն ցանկութեան, չեն կարող այդ ամենահասարակ պայմանն անգամ ի կատար ածել՝ թէ նիւթական միջոցների չափազանց սղութեան, թէ իրա ժամանակին ռոճիկ չստանալու և թէ այդ ռոճիկի ողորմելիութեան պատճառով:

Ասացէք խնդրեմ, ի՞նչ յաջողութիւն, ինչպիսի յառաջագիծութիւն կարելի է սպասել նոյն իսկ այն ուսուցիչներից, որոնք սիրում են իրենց զործը, նրա լիւրստ են այդ զործին իրենց ամբողջ էութեամբ

— Երբ նրանց հողին՝ հակառակ իրենց ցանկութեան, թէ՛ տանք, թէ՛ դպրոցում դասի ժամանակ՝ դբադ-
 ւած է այն հարցով, թէ ինչպէս պէտք է կերակրուի,
 հագնուի... մի խօսքով թէ այդ ողորմելի ոռնիկով
 ինչպէս գոյութիւն պահպանել ու դեռ այդ ոռնիկն
 ստանալու համար էլ պէտք է հազար ու մի տեսակ
 հնարներ մտածել: Ասացէք, ի՞նչպէս կարող է խեղճ
 ուսուցիչը հանդիստ և բոլորանէր դբադել իւր գոր-
 ծով, երբ նրան ճնշում, հալածում է մի պատաս-
 հացի հողսր:

Այդ անիծւած փորի հարցը չէ կարող չդբադել-
 նել ուսուցչին իրերի ներկայ դրութեան մէջ:

Ատում են կեանքը առնել-տալու, ծշտական փո-
 խանակութեան մէջ է: Թէ՛ բնութեան և թէ՛ մարդ-
 կութեան մէջ տիրում է այդ փոխանակութիւնը:
 Մենք կարօտ ենք այլոց աշխատութեան պտուղին,
 բայց դրան ձեռք բերելու համար մենք կրտանք մեր
 աշխատութիւնն ու նրա պտուղը: Դրան են ձգտում,
 բնականաբար, ամենքը: Բայց այդտեղ ահագին դեր
 են խաղում՝ հաւասարակշռութեան և զգացմունքի
 նժարները: Ոմանք վերցնում են աւելի, քան տալիս
 են, ուստի և մնում են շատ այնպիսիներն էլ, ո-
 ռոնք տալիս են աւելի, քան ստանում են:

Ահա այս վերջինների թւին են պատկանում և
 մեր գիւղական ուսուցիչները: Հնաւանդ մի կանոն
 կայ, թէ մարդուն գնահատողը իրա արտադրածը,
 իւր աշխատանքը պէտք է լինի: Այդ կանոնը մոռա-

ցութեան է արւում ուսուցիչների վերաբերութեամբ:

Երբ մարդ կեանքից ստանում է աւելի պակաս,
 քան հարկաւոր է, այսինքն երբ նա՝ փոքր ի շատէ
 մարդավարի յայրուստի համար պահանջող նւազա-
 կան չափով անգամ չօգտոււմ, այդտեղ կեանքը կորց-
 նում է իւր արժէքը: Այդտեղ մարդու զրական մե-
 ծութիւնն իջնում է բացասականի, այսինքն ոչինչ
 չտալով հասարակութեան՝ նա ինքնակամ վերցնում է
 նրանից իրա չունեցածը, բնկնում է յանցագործու-
 թեանց մէջ և այն ժամանակ մարդիկ աշխատում են
 հեռացնել նրան, իսկ եթէ խիստ վտանգաւոր հան-
 դիսանայ, — բոլորովին վերացնել մէշտեղից, որպէս ան-
 պէտք և վնասակար առարկայ: Բանն այնտեղ է հաս-
 նում, որ ծանր յանցաւորներին որոնելիս նրանց զլու-
 խը գնահատում են մի որոշ գումարով, նայած թէ
 որքան կարւոր է նրանից ազատելը:

Օրսպահիկով ապրող թշւառները, բնականաբար,
 ամենափոքր զաղափար անգամ չունին անտեսութեան
 ու հաշիւների մասին: Առանց մտածելու վաղւան
 «սև» օրւան մասին, նրանք անհաշիւ ծախսում են
 այն, ինչ որ յաջողում է նրանց ձեռք բերել՝ վաս-
 տակել կամ փոխ անել այսօր... Իպահանջել հարկին
 նրանք ծախում են իրենց հազուսար, իրենց ձեռքի
 դործիքը, առանց որի վաղը աշխատել կամ մի կտոր
 հաց ձեռք բերել չի լինիլ արդէն: Այդտեղ այլևս
 կարելի՞ է միթէ ձմրան պաշար ձեռք բերելու կամ
 ծախսերը կրճատելու և այլնի մտախն մտածել կամ

հողայ: չօգտերով ու մտածողներով ծանրաբեռն-
 ւած ուղեղը կարող է միթէ այդպիսի հաշիւներ ու-
 նենայ ի նկատի: Ահա թէ ինչու քաղաքատնտեսները
 վաղուց արդէն մտածում են այնպիսի օրէնքներ
 ստեղծել, որ խնայել, տնտեսել, իրենց կեանքն հաշ-
 ւով դասաւորել կարող լինին միայն հարուստները և
 «րուպէի կարիքի» դէմ ապահովագրւածները... Բա-
 ւական չէ, որ այժմ մեր ժողովրդական ուսուցիչն
 ստանում է խիստ ողորմելի, նոյնիսկ իրա կենսական
 ամենամանհրաժեշտ կարիքներին բաւարարութիւն
 չաւոյ ուժիկ, դեռ այդ էլ իրա ժամանակին չեն վը-
 ճարում: Ուսուցիչներից շատերը չաճախ մի տարուց
 կամ կէս տարուց յետոյ են ստանում իրենց խղճուկի
 ուժիկը և այն էլ երկար-բարակ դիմումների ու ա-
 դաչանքների շնորհիւ չանդէպ գիւղապետի, նրա դը-
 րադրի, շրջանային պրիտաուի, դաւառապետի, հաշ-
 տարար միջնորդի և այլոց:

Ի՞նչու մի րուպէ առանց տաքանայու սառնա-
 պրտութեամբ երեւակայեցէք, օրինակ, որ դուք պաշ-
 տօնեայ էք կամ դանում էք մասնաւոր ծառայու-
 թեան մէջ ու ձեր ուժիկն ստանում էք մի ամսից
 յետոյ: Ինչպիսի զալմաղալ էք բարձրացնում դուք,
 ձեր մատակարարները, տանտերը, մտավանաւոր, նը-
 պարապանաւոր, ձեր ծառան, դերձակը և այլն: Ձեր
 երեխաները, վերջապէս, որտեղից փող կստանան դա-
 սական առարկաների և նախանաշիկի համար: չէնց
 այդ միջոցին Արտաշէսի կօշիկն է պառուում, իսկ

Աշխէնիկինները բոլորովին ձեռքից դնում են: Ձեր ու-
 ճիկն հաղիւ բաւականացնի մի ամսուց այդ կարգի
 ծախսերը և յանկարծ—կաց: Կօշիկները կարկատան
 են ուղում, երեխաները լալիս են, պարտատէրերը
 դուռն են թակում, դուք ինքներդ պարտքերով ծան-
 րաբեռնւած, —տխուր և մոռյլ նայում էք ձեր կան-
 ցելեարիայի պատուհանից:

Պետական ծառայութեան մէջ, ասենք, այդպէս
 բան չի պատահում, բայց խօ մասնաւոր ծառայու-
 թիւնների մէջ կարող է պատահել և սակայն ինչպէս
 են բողբօւմ, այդ ժամանակ, ծառայողները, ինչպի-
 սի հարայ-հրօց է ընկնում, ինչպէս վատ է աղղում
 այդ դորժի վրայ:

Փողը, անիծւած փողը արեան դեր է խաղում
 ժամանակակից կազմակերպութեան մէջ: չէնց որ
 սպառւում է փողի պաշարը, իսկոյն կեանքը քարա-
 նում, կանգ է առնում: Մարդը, որպէս հասարակու-
 թեան մի անդամը, սկսում է հիւանդանալ: Պարա-
 դիաները բոյն են դնում այնտեղ, ուր դրանից քիչ
 առաջ տեղի էր ունենում դրամի կենդանի շրջանա-
 ութութիւնը: Առանց պարտքի ապրելը դառնում է
 անհնար: Բնական և հասկանալի պարտքեր լինում են,
 բայց կան և չարաշուք պարտքեր, որոնք յայտնում
 են որպէս ախտանիշ (СИМПТОМЪ) դրամական սակա-
 ւարիւնութեան և որքան անյուսալի լինի այդ սա-
 կաւարիւնութիւնը, այնքան էլ վտանգաւոր է լինում
 պարտքից առաջացած քայքայումը կազմւածքի մէջ:

Տոկոսներն հասնում են հրեշային չափերի, որովհետև հիւանդութիւնը,—եթէ նա չետոյ մի առժամանակ բժշկւի էլ, այնուամենայնիւ արծատական չի լինիլ այդ բժշկութիւնը,—նրա սաղմերը կըթափանցեն կաղմեաճքի խորերը: Իժևար կացութիւն է, անտանելի կեանք:

Ի՞նչ ոռնիկ են ստանում մեր ժող. ուսուցիչները — 200—423 բուբլի և պակաս: Դա մի չնչին գումար է, որ մեր թանգութեան օրերում շատ աւելի չնչին է դառնում, մանաւանդ երբ սկսում է անշարժութեան շրջանը (ծմեռ.), երբ ամեն տեղից յոյսը կտրտւում է: Իժբաղդ ուսուցիչն, յանկարծ ծրմեռ ժամանակ վրայ է հասնում սարսափելի կարիքը, իւր հեռ բերելով մանր-մանր նեղութիւնների մի ամբողջ շարան, որոնք անխուսափելի են դրամի պակասութեան ժամանակ:

...Տալիս են, բայց ոչ թէ խնդիրքիդ զիջելով, այլ իւրաքանչիւր Փունտի վրայ 1, 2, 3... կոպէկ վրայ դնելով: Անցնում է մի ամիս, երկրորդը, երրորդը, չորրորդը...

— Ինչի՞ չէք վնարում, ախար, պարոն ուսուցիչ, ձեր պարտքը այսքան ժամանակից իվեր:

— Դեռ դանձարանից փող չէ ստացւել, երեւի դիւղական հասարակութիւնն էլ դժւարանում է հարկերը տալ...

— Ուրեմն այսուհետև ոչինչ չենք կարող տալ ձեզ, մեզ մօտ էլ ոչինչ չէ մնացել:

Դրութիւնն աւելի ևս վատանում է: Ներքեւից պարտքով (նիսիա) ոչինչ չեն տալիս, իսկ վերեւից չի ստացւում դեռ ևս: Կեանքի պայմաններն հետզհետէ դառնում են անտանելի: Ուսուցիչը ողորմութիւն խնդրել չէ կարող, այն էլ բաւական է, որքան զուլխ է ծռել նա, աղաչել պաղտակ պարտքի համար: Մի՞ ձուսնաք և այն, որ պարտասէրերն յանախ կասկածում են, թէ մի դուցէ ուսուցիչն երբէք չստանայ իւր ոռնիկը: Իհարկէ, նա կստանայ մի օր, դուցէ ոչ լիովին, բայց այդ սպասողական դրութեան մէջ ամեն մի ժամը օր է թւում, օրը՝ տարի: Դեռ լաւ, եթէ ուսուցիչը քիչ ու միջ իրեղէններ ունի, վաղօրօք ձեռք բերած, կամ ծնողներից ժառանգութիւն ստացած, — նա կարող է դրաւ դնել այդ իրեղէնները, թէև կրկին անաղին տոկոսներ տալով: Շնորհիւ այդ հանգամանքի նրա ստացած ոռնիկի, վստահ կարելի է ասել, $\frac{1}{3}$ չքանում է. յապաղման պատճառով նա ստիպւած է այդ ոռնիկի մի մասը վնարել կողմնակի մարդկանց... և որովհետև այդ միւլնոյն բանը կրկնւում է ամեն տարի, հետևաբար տարւէ տարի այդ կարիքն էլ կըդառնայ աւելի շեշտակի, քանի որ փոքրն էլ տարւէ տարի կսկսի պակասիլ...

Վիճակադրական տեղեկութիւններից պարզ երևում է, որ բժիշկների և մանկապարժների մահացութիւնն հասնում է անհաւատալի թւերի:

Կասպերն հաշւել է, որ կրթական հաստատու-

Թեանց մէջ ծառայողներին հազիւ 27⁰/₀ ապրում են մինչև 70 տարեկան հասակը:

Մեր այժմեան դպրոցները նման են մի բարդ մեքենայի, որը մի անգամ շարժողութեան մէջ զբրւելէուց լետոյ պղպէս էլ շարժուած է սահմանաւ կարգով: Եւ այդ շարժողութեանը ոչինչ չի խանգարում, — ո՛չ փչացող խցանը (клапанъ) և ոչ էլ անիւր չեն կարող կանդեցնել նրան, — նա շարունակ շարժողութեան մէջ է: Բայց թէ այդ շարժողութիւնըն օգնում է գործի շառաշխարհացութեան, այդ մասին ոչ ոք չի մտածում, բաւական է, որ նա կանգ չառնի:

Աննախանձերի է և ուսուցչի դրութիւնը: Նա մինչև այսօր եղել է մի պարզ մեքենայ, որ պարտաւոր է ժամի 8-ից մինչև 3—4 հսկել իւր մեքենայի վրայ: Բայց թէ խցանն է փչանում, կամ մի այլ բան խանգարում, ոչ ոք չի հարցնիլ անգամ այդ: Ոչ ոքի հոգը չէ, թէ ինչպէս նորոգել խցանը կամ կարկատել, կարգի գցել մեքենայի փչացած մասերը: Ոչ ոք հարց չէ տալիս նրան, թէ ինչից առաջացան այդ խանգարումները և թէ ինչպէս անել, որպէսզի մեքենան աւելի լաւ գործի կամ աւելի քիչ վնասներ առաջանան:

«Ձեր պարաքն է գործադրել և ոչ թէ քննադատել»:

Այդ էր մեր դպրոցը, նշանաբանը, սիստեմը,

չորում դաստիարակում էին «չքննադատող» դորժադիրների սերունդները:

Ստրկացած, ենթարկուող, շարժուն խրուիչակների հրամանները մեքենայաբար կատարող արարածներ ստեղծել կարողանայր, երկար տարիներից ի վեր, համարում էր այս կամ այն վարչական անձի անպայման «ընդունակութիւններով» օժտուած լինելու ապացոյց:

Շարունակ խեղդում էր մարդու միտքը, խիղճը ամեն մի անհատականութեան ազատ արտայայտութիւն, մարդկային տարբական իրաւունքները պաշտպանելու ամեն մի փորձ: Այն «այժերը», որոնք յանդգնում էին յայտարարել, թէ ծառայողը ամենից առաջ մարդ է, և որպէս այդպիսին, պէտք է պարտականութիւնների հետ ունենայ և իրաւունքներ, որոնք պաշտպանէին նրան՝ իշխանաւորների կամայականութեանց դէմ, — այդպիսիները սաստիկ հալածւում էին:

Լուելու ընդունակութիւնը, անմտութիւնը և կամքից դուրկ լինելը, — ահա զրանք էին համարւում ուսուցիչների ամենաբարձր առաքինութիւնները: Եւ այդ բոլորն հաշւում էին «իրերի բնական կարգեր», որովհետև պետութեան ոստիկանական վարչական կողմը այլ կերպ չէր կարող իւր գոյութիւնը պահպանել այդպէս հաստատու յարատեւ, առանց «փրկարար սարսափի»:

Շատ պարզ է ամենքի համար, դեռ դպրոցա-

կան նստարանից, որ Ֆիդիբապէս կաշկանդւած ծար-
 դըն անընդունակ է որևէ ազատական շարժման: Այդ-
 պիսի անազատ ծարդկանց մղել զէպի մկանային աշ-
 խատանք, թէ անդթու թիւն կըլինէր և թէ աննպա-
 տակ: Նոյն բանն ենք նկատում և բարոյական աշ-
 խարհում: Մարդուն ասել թէ նա ազատ է վարելու
 բոս կամաց և միաժամանակ արգելք հանդիսանալ
 նրա գործաւնութիւններին, զա միևնոյնը կը լինէր,
 էթէ հաշմանդամից պահանջէինք նպատակադարձոր
 շարժումներ անել:

Փորձառու ծարդը նախ կըմտածէ գտնել ամեն
 աեսակ նանապարհներ իւր նպատակին հասնելու և
 իւր աշխատանքն ապահովելու համար, անցաշողու-
 թիւնները վերադրելով իրա անսխալութեանը: Բայց
 երբ շուտով նկատեց, որ անկարող է հասնել իւր նը-
 պատակին և այն էլ ոչ թէ շնորհիւ շանքերի ու ցան-
 կութեան բացակայութեան իրա կողմից, այլ հէնց ի-
 բա ենթադրեալ հոխանաւորողի զիտաւորեալ սորն-
 ձգութիւնների շնորհիւ, — այն ժամանակ նա՝ բարոյա-
 պէս լքւած ու վիրաւորւած կըլուստահատւի և կը
 դնայ ո՛չ այնտեղ, որտեղ ինքն էր կամենում, այլ
 այնտեղ, ուր սանում են նրան նոյն այդ հոխանաւո-
 բողները: Նա ոչ միայն Ֆիդիբապէս, այլ և բարոյա-
 պէս դառնում է մի կրաւորական գործիք «խրենից
 ուժեղների» ձեռքին:

Յարաբերական այդ մթնոլորտում թերութիւն-
 ների ու բացասական գործունէութեան բոլոր յան-

ցանքը պիտի ընկնի ոչ թէ ենթակաների, այլ ինք-
 նիշխան կառավարիչների վրայ: Պարզ բան է, որ ան-
 շնորհք վարպետի ձեռքում ամենալաւ գործիքն ան-
 դամ ոչինչ չի շինի:

Իւր գրութիւնը բարելաւելու անընդունակ նա-
 նաչւած ծարդը չէ կարող ինքնավստահ լինել, այլ
 կորցնում է ինքն իւր աչքում իրա բոլոր նշանակու-
 թիւնը, լքւում և դառնում մի կամազուրկ արարած:
 Այդպիսին այլևս ոչ մի օգուտ չի բերիլ հասարա-
 կութեան, որի մէջ դանւում է:

Ի պահանջել հարկին նա կարապայցալէ սարկու-
 թեան, բայց ոչ ազատութեան հողին... Իրանք ըն-
 դունակ են միայն հնազանդւելու, գլուխ ճկելու, այ-
 լոց կամքին անձուռնչ հպատակւելու, բայց ոչ ու-
 րիչներին առաջնորդելու:

Մեր կարծիքով, բոլոր վերոգրեալները լիովին
 համապատասխան են մեր ժողովրդական ուսուցչի
 ինչպէս հասարակական, այդպէս և մանկավարժական
 գործունէութեանը: Մեր այդ ուսուցիչների խրդնա-
 յի կեանքը բնորոշելու համար աւելի քան իզէպ են
 Պօղոս առաքեալի հետեւեալ խօսքերը. «Վիշտ չազ-
 դէ, վիշտ հեթանոսաց, վիշտ խուտ եզբարց... Ի
 ջանս և ի վաստակս, ի քաղց և ի ծարաւ, ի ցուրտ
 և ի մերկութիւն» Եւ, իրօք, ինչէ՞ր ինչէ՞ր չեն քա-
 շում մեր խեղճ զիւղական ուսուցիչները՝ բիւրօկրա-
 տիայի ձեռից: Նրանց ամեն մի քայլավորում հալա-
 ծում է անստանելի նիւթական նեղութիւնը, նրանց

տանջում է տգէտ ամբօխը, որի կենդանի ողջակէզներն են նրանք, նրանց քարկոծում են մեր երկրի ուժեղները, որոնք սովոր են իրենց անւանել ինտելիգենտներ: Համարեա միշտ և ամենուրեք նրանք շրջապատւած են փշով ու տատասկով...»

Այստեղ չսկիւմայից լիշում եմ մեր յարգելի Լ. Կիպիանիին (նա, կարծեմ, մանկավարժ չէ), որը ուղիղ երեք տարի սրանից առաջ փայլուն գոյներով նկարագրում էր մեր ժողովրդական ուսուցչի ախտը փրճակը, «Նսփօյէ. Օբողրէնիայում»:

«Եթէ կայ մէկը, ասում է նա, որի կեանքը կարելի է անւանել աղօտ, սառն, ախուր անդաստան, դա անպայման մեր ժողովրդական ուսուցչի կեանքն է: Բոլորովին անշատուած իրեն շրջապատող հասարակութիւնից, բացառապէս շարժումների խիստ իրազօրծմամբ կաշկանդւած, զրկւած նոյն իսկ իւր եսի, իւր անհատականութիւնն արտայայտելու ամենահեռաւոր իրաւունքներից, զրւած այնպիսի պայմանների մէջ, որով նրա սրբագան, լուրջ գործը դառնում է անխուսափելիօրէն հասարակ, մեքենայական չինովնիկական մի մեռած գործ,— այդ թշւառ աշխատաւորն ինքը կակսի յոյսը կարելի իր աշխատանքի բեղմնաւորութիւնից: Կորցնելով հաւատը դէպի իւր կարողութիւնը՝ նա ընկնում է, ուժաւպառւում, մահացնում է ու դժգոհացնում ժողովրդական լուսաւորութեան սուրբ գործը և ժողովրդի աչքում ընկնում է դպրոցի վարկը: Եւ նա ոչ մի մեղք չունի

այդ բանում:— Տւէք նրան հնարաւորութիւն նանաչելու իրան, բժբունելու իւր հասարակական դէրը, մարդ դգալու իրան,— մա՛րդ, որ «ամենայնուրէ պարտականութիւններ ունի դէպի հասարակութիւնն ու պետութիւնը»— և այն ժամանակ ամենայն իրաւամբ հարց տւէք՝ ինչպէս քարտքել մեր ժողովրդական դպրոցը: Վերին աստիճանի լուրջ այդ հարցին, սակայն, շատ դժւար է պատասխանելը, քանի զեռ ժողովրդական լուսաւորութեան գործը բարելաւելու կարող զլխաւոր արդիւնաբերող ոյժը, ուսուցիչը կը մնայ անչայտութեան ու թշւառութեան մէջ: Նրան զգացնել տւէք, որ ինքը մարդ է և նա կօղնի ձեղ պարզ ու հեշտ եղանակով լուծելու իր համար կենտական ու կենդանի այդ հարցը, որին անկարող կր լինին լուծել կարինեապէն հագարաւոր մանկավարժներն իրենց ձգտումներով: Մեր ուսուցչական դասի մէջ ընդհանրապէս և ժողովրդական ուսուցիչների մէջ մասնաւորապէս ընկերականութիւնը խիստ թոյլ է, ըստ որում և ուսուցիչների մէջ ոչ մի միութիւն չկայ ընդհանուր շահերի տեսակէտից: Իսկ երբ չկայ այդ միութիւնը, տպա ուրեմն խօսք անգամ չէ կարող լինել որեւէ հաւաքական խորհրդածութեան մասին ուս. դասակարգի շարունակ տեղող կարիքների շուրջը, ուրեմն և այդ դասակարգի շահերը խօսքով կամ գործով պաշտպանելու մասին էլ խօսք չէ կարող լինել:

Դիտարկելով այդպիսիների համար է ստել՝

«խոզնու՞մ ե՞մ ես այն թշուառին, որը ընկերներն հետ միանալու կարիքը չի գտնում»:

Օրինակ, մեր զիւղական հասարակութեան, զիւղական կառավարութեան և մանաւանդ անաքանդ կալւածատէրերի վերաբերմունքը դէպի զիւղական ուսուցիչը անհրաժեշտ է դարձնում զիւղական ուսուցիչների համախմբումը մի ուսուցչական միութեան*) զրօշի ներքև:

Այս կամ այն կալւածատիրոջ բանւոր մի հրամանի հիման վրայ ուսուցչին մի դպրոցից միւսը քրչելու հնարաւորութեան կենդանի և ամենքի համար զօրեղ փաստը բաւական է, ինքնըստինքեան, որ կարելի լինի լուեցնել նրանց: Ժողովրդական ուսուցիչը մի պարզ խաղալիկ է կամակոր կալւածատիրոջ ձեռքին,— սա մեր կուլտուրական-հասարակական ամենափառաճեղ պատկերն է! Գիւղ. իշխանութիւնների հետ ընդհարելիս էլ զիւղ. ուսուցիչը բոլորովին միայնակ է և անօղնական:

*) Մեզանում այդպիսի մի միութեան փորձ արւեց, բայց որովհետև գործին նախաձեռնողները նեղ-կուսակցական նախապաշարմունքներից տարւած՝ ուղում էին կրթական գործը զոհաբերել թայֆայական գծում շահերին, ուստի և այդ Միութիւնը անկարող հանդիսացաւ լիակատար հաւատք ներշնչել բոլոր հայ ուսուցիչների մէջ: Անհրաժեշտ է լուրջ ուշադրութիւն դարձնել այդ խնդրի վրայ և գործը կազմակերպել նրպատակայարմար հիմունքների վրայ. Դա մի հրամայողական պահանջ է ներկայումս մանաւանդ:

Մ. Շուր

...Մեզանում սովորաբար արամազիր են բարդել ժողովրդական ուսուցչի վզին մի շարք պարտականութիւններ, բայց դրանց հետ չեն տալիս նրան որևէ իրաւունք: Ոմանք ցանկանում են, որ ուսուցիչը—դպրոցը պատրաստէր փորձւած արհեստաւորներ, ոմանք—զիւղատեսներ, բանջարաբոյժներ, մեղաբոյժներ, շերամագործներ և այլն: Ոմանք էլ ցանկանում են, որ դպրոցը կուլ մղեր հարբեցողութեան դէմ... Բայց բոլոր վերոյիշեալներից յետոյ, կարծում եմ, որ ձեզանից իւրաքանչիւրը կրհամուլի, թէ որևէ դպրոցական դասաւանդման մեթոդի ստաւելութեան ձախն չէ կարելի խօսել, քանի ղեռ մեր գիւղ. ուսուցիչը (դպրոցի հողին) թէ իրաւունքներով և թէ վարձատրութեամբ չի հասասարեցրած արեւմտեան Եւրոպայի ուսուցիչներին, քանի ղեռ նրա հողին ազատամ չէ մշտատեւ սարսափելի նիւմական գրկանքների միրանից, քանի գեռ մեր ժողովրդական ուսուցիչները չեն ստանալ գէթ 700—1200 բուբի ոտնիկ:

Անարդար և միանգամայն շատ չիմար բան կրլինի, եթէ ուստական չառաջիկայ պարրամենտում ոտնիկներն աւելացնելիս ի նկատի չառնւին և ներկայ զիւղ. ուս. անցեալ ծառայութիւններն էլ կենսութոշակի համար: Զպէտք է մոռանալ, որ այդ ուսուցիչներն ահագին դեր են խաղացել ազատագրական շարժման մէջ: Նրանց և նրանց յանձնւած դպրոցների շնորհիւ էր, որ մեր պարբերական հրատարակութիւն-

ներն այսօր ապոււմ և տարածոււմ են ոչ թէ տաս-
 նեակ կամ հարիւրաւոր օրինակներով, ինչպէս 30
 տարի առաջ էր, այլ հարիւր-հազարներով և նոյն իսկ
 միլիոններով: Ես հաւատացած եմ, որ մեր Գոլման
 լուրջ ուշադրութիւն կրգարծնի ամենուրեք դպրոց-
 ներ բանալու և նրանց ապահովելու խնդրին վրայ
 Եկատերինա Մեծը իզուր չէր, որ միայն դպրոցով
 էր կամենում ստեղծել «մի նոր աեսակի մարդկու-
 թիւն»:

Ճէնց մեզանուձ, Ֆինլանդիայուձ, ինչպէս վիայուձ
 են շատերը, ժողովրդական դպրոցներուձ յանախ դա-
 սախօսուձ են համալսարանաւարտները և ստանուձ
 են մեր զիմնադիաների ուս. ոսնկին հաւասար վար-
 ձասարութիւն: Միացեալ նահանգներուձ ժող. ուս.
 ստանուձ է այնքան, որքան և մեր պրօֆէսօրները,
 ոմանք էլ աւելի, քան մեր ամենաարժանաւոր պրօ-
 ֆէսօրները:

Բազմաթիւ փաստեր ապացուցանուձ են, որ
 թէև յանախ ոյժն է յաղթուձ այս աշխարհուձ, բայց
 ամենահաստատուն յաղթութիւնը ձեռք է բերուձ
 միայն խելքով և զիտութեամբ: Քաղաքակրթութիւ-
 նրն անկործանելի է, թէև նրա յառաջխաղացութեան
 մէջ երբեմն աեղի են ունենուձ քնդհատումներ և
 լուութիւն:

Մենք երբէք չպէաք է մոռանանք, որ հաստաա
 կամբը՝ բանականութեան ու զիտութեան զօրու-
 թեամբ կարող է յաղթահարել ոյժին:

Այդ բանը շատ լաւ հասկացանք մենք ձապօ-
 նիայի դէմ մղած անյաշող պատերազմից յետոյ, որ
 անհրաժեշտ է դիմել ուսանող երիտասարդութեան
 և ուսուցիչներին՝ առաջիններին խրախօսելով ու
 դէպի ուսումնարան մղելով, իսկ միւսներին—դէպի
 ամբիօն:

Մենք հասկացանք, այս՝ որ մեր զօրանոցներն
 էլ ա՛յն ժամանակ են միայն դառնուձ մեր պետա-
 կան զօրութեան իսկական բուրաստանը, երբ այստեղ
 կրձանին դպրոցի յարստե դասընթացքն անցած ապ-
 դային ձաղիկները:

Այդպէս ուրեմն, կրկին կըշեշտեմ, որ ես հաւա-
 տուձ եմ միայն լուսաւորութեան և բարոյականու-
 թեան վերջնական յաղթանակին: Ես հաւատուձ եմ
 որ յետագայ նորակազմ Գոլմայի բացմամբ կըշաւեր-
 ժանայ մեր խեղճ ուսուցիչների թշաւութեան ու
 անապահովութեան չքացուձը և մեր դպրոցների բա-
 րելաւուձը արեւմտեան Եւրօպայի դպրոցների նման:

Շարունակ կրկնել միւսնոյն բանը, թէ պետու-
 թիւնը փող չունի, սխալ կրկնի: Եթէ պետութիւ-
 նրն համեմատելու լինինք մի դերդաստանի հետ, կը-
 տեսնենք, որ դերդաստանն ապրուձ է իւր կարողու-
 թեամբ: Երեխան ձնուձ-մեծանուձ է, նրան տալիս
 են զիմնադիա, նրան մարդամէջ հանելու համար
 դուրս են դալիս իրենց կաշից, կրձատուձ են ուրիշ
 ձախտերը, որոնուձ են եկամտի նորանոր աղբիւրներ:
 Այդպէս պիտի լինի և պետութեան մէջ: Երբ հա-

մուլինք այդ բանում ու գիտակցենք այդ կարիքը 2—300 միլիոն հարելը դժար չի լինիլ:

Ներեցէք, սիրելի ընթերցող, որ այսքան երկար դրաղեցրի Ձեզ մեր դիւզական ուսուցիչները վիճակով: Բայց բանը նրանումն է, որ մեր կեանքն այնպէս է խնկել ու մենք այնպէս ընտելացել ենք դրան, որ շատ դժար է լինում պարզ տեսութեամբ դանազանել կեանքի իսկական աղամանը յղած ապակուց: Իրերի արժէքը չիմացող մարդն յանախ իւր կեանքը դնում է անարժէք առարկաներին և իւր ձեռքով է պատրաստում իրա դժբաղտութիւնը:

Ի՞նչ անողը ձայնի վրայ էս կաւելացնեմ «Աղգային Լուսաւորութեան Գործիչների» յուշիկները որ տպւած է «Սրին Օտեչեստւո»-ի 1905 Մարտի 20-ի համարում: Ահա թէ ինչ են գրում նրանք.

«Մեր բիւրօհրատական խարխուլ կարգերի ու մեր կեանքի նոր պահանջների միջև եղող հակասութիւնն վաղուց յայտնուած է ժողովրդի անձայր թըշուառութեան շարժառիթը: Բայց դա վերջերս այնպիսի չափերի է հասել, որ նրա բնաշնչման ամեն մի յապարդածը կորուստ կրսպառնայ պետութեանը: Մեր հասարակական և պետական կեանքի արժատական բարեփոխման ժամանակն հասել է. այժմ իւրաքանչիւր քաղաքացու վրայ սրբազան պարտականութիւն է ընկնում՝ ցոյց տալ մեր կեանքի հիւանդոտ կողմերը և նրան բժշկելու միջոցները:

Մենք ժողովրդական ուսուցիչներս ու ուսուց-

չուհիներս և ժողովրդական լուսաւորութեան գործի այլ սպասաւորներս, պարտք ենք համարում պարզաբանել ժող. լուս. գործի արդի վիճակը, որին այնքան մօտ ենք կանգնած: Աչ միայն յառաջադէմ պետութիւնների, այլ և մեր հասարակութեան մէջ վաղուց արդէն ժող. Լուսաւորութիւնն ընդունւած է որպէս առաջնակարգ կարեւորութիւն ունեցող պետական մի գործ: Թէ՛ դրականութեան մէջ և թէ՛ ամեն տեսակ հասարակական ժողովներում վաղուց արդէն լուծւած է ժողովրդի ազիտութեան դէմ կռիւլու մարտահրաւէրը: Վաղուց արդէն մեր ինտելիգենցիան կատարեալ անծնւիրութեամբ ձգտում է արձագանք տալ այդ մարտահրաւէրին:

Այնինչ ժողովուրդը մինչև օրս էլ դեռ խարխաւում է խորին ազիտութեան մէջ: Մենք լուսաւորութեամբ չէս ենք մնացել ոչ միայն Եւրոպացիներից, այլ և մի քանի ասիական պետութիւններից:

Մեր դպրոցների թիւը դեռ շատ հեռուն է մեր հանրային կրթութիւնն ապահովող թւից. գոյութիւն ունեցող դպրոցների կազմն ու պայմանները չափազանց ողորմելի արդիւնք են ցոյց տալիս:

Անդրուստ մնարանային կրթութիւնն էլ մեղանում գտնուած է սողմնային դրութեան մէջ: Չափազանց ծանր է մեզ խոտովանել մանաւանդ, որ մեր ժող. լուսաւորութիւնն այդպիսի խղճալի գրութեան մէջ է գտնուած ա՛յն ժամանակ, երբ ինքը ժողովուր-

զը զգլուծ է իւր ազիտութիւնից և անզուսպ կերպով ծրգառած դէպի լուսաւորութիւն:

Մեր ժող. լուս. գործի յեամնացութիւնն արդիւնք է մեր արդի կարգերի: Բաղմաթիւ փաստերը և համեմատութիւնը մեզ բերում են այն հաստապ համոզման, որ բիւրօկրատիան պիտակցարար արդեւք է հանդիսանում ժող. լուս գործին: Նա դիտմամբ պաշապանում է ազիտութիւնը, որպէս իւր գոյութեան հիմնաքարը: Երկու միլիարդանոց բիւջէից նա հազիւ $\frac{1}{100}$ մասն է յատկացնում ժող. լուս. գործին և դեռ այդ ողորմելի նպաստի մի մեծ բաժինն էլ դնում է եկեղեցական-ծխական դպրոցների վրայ, որոնց գոյութեան նպատակն է կասեցնել ժող. լուս. ընթացքը և դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը աւելի լաւ ծառայեցնել կառավարութեան նպատակներին: Նա դանաղան պատրւակներով չամառօրէն, գաղանի և չայտնի միջոցներով արդեւք է հանդիսանում և դէմսկից, և քաղաքային հասարակական հիմնարկութիւններին, և մասնաւոր ընկերութիւններին, և առանձին անհատների գործունէութեանը ժող. լուս. ասպարիզում: Ամենանեղ պայմանների մէջ է գրել դպրոցներ, գրադարաններ, դասընթացներ և առհասարակ կրթական հիմնարկութիւններ բացելը:

Բացի ընդհանուր գրաքննութիւնից, որ այնքան խիստ է, նա սահմանել է մի ընդհանուր ցենզուր՝ ոչ միայն աշակերտական գրադարանների, այլ և ժո-

ղովրդական և ուսուցչական գրադարանների գրքերի վրայ:

Պարտադիր հաստ ցուցակները, որոնք լիքն են անբովանդակ կամ կատարելապէս հնացած հրատարակութիւններով, ցոյց են տալիս այդ ցենզուրի արժէքը:

Բիւրօկրատիան մեր բոլոր կրթական հիմնարկութիւնները ենթարկել է ոչ միայն կրթական վարչութեան, չանձին ժողովրդական դպրոցների տեսուչների և վերատեսուչների, ամենախիստ հսկողութեան այլ և ամեն կարգի հողւորականութեան, չինովնիկների, ներքին գործոց նախարարութեան պաշտօնեաների—սկսած նահանգապետներից մինչև ուրեւադնիկը, — և յահախ նոյնիսկ մասնաւոր անձանց հսկողութեանը:

Բիւրօկրատիան հեռուցեալ հեռացնում է կրթութեան ասպարէզից և առհասարակ լուս. գործից այն մարդկանց, որոնք աչքի են ընկնում իրենց ընդունակութիւններով, եռանդով և կրթութեամբ: Եւ այդ բարդ ու կարեւոր գործը նա չանձնում է երկչոտ, անընդունակ, նախածեռնող հոգուց գուրկ կիսակիրթ մարդկանց ձեռքը: Կամենալով բռնի կերպով ուսուցանել և օրթոդոքսութիւնը սարածել օտարապաւանների մէջ, բիւրօկրատիան դպրոցն էլ դարձրեց մի գործիք՝ հակաքրիստօնէական ու հակամարդասիրական իւր նպատակների համար ու այդպիսով դառնացրեց պետութեան ազգաբնակչութեան մի խոշոր մասի սիրտը, ձգելով նրանց դէպի ազիտութիւն...

Ուժ յայտնի չէ բիւրօկրատիայի դիրքը դէպի ժող. լուս. գործը, ինչպէս նաև դէպի ժող. ուսուցիչները. ուստի և աւելորդ ենք համարում երկար կանգ առնել այդ կէտի վրայ:

Ժողովրդական լուսաւորութեան բարդաւածման առաջ ուղղակի խօչընդոտներ յարուցանելուց ջօկ բիւրօկրատական կառավարութիւնը յայտնուած է և անուղղակի պատճառը ժող. ազիտութեան. — նա ժողովրդին դրել է նիւթական այնպիսի մի կացութեան մէջ, որ խեղճ ժողովուրդը միշտ ծանրաբեռնուած է մի կտոր հացի հողսով և հնարաւորութիւն չունի փոքր ինչ էլ իւր սեփական լուսաւորութեան մասին մտածելու:

Խորապէս համոզւած լինելով, որ անհրաժեշտ է ստեղծել ազատ ու ղեւծկրատ դպրոցներ, մենք, ուսուցիչներս և ուսուցչուհիներս և բոլոր այլ սպասաւորներս դպրոցական ու անդրուսումնարանային լուսաւորութեան գործի անյետածղելի ենք համարում բարձր, միջին և ստորին կրթական գործի բարեկորդումը, աչքի առաջ ունենալով ժող. զանաւածի էական շահերը:

Ա. — Բոլոր դպրոցներն այնպէս պիտի դասուորւին, որ բարձրակարգ համակրական դպրոցները անմիջական շարունակութիւնը լինին ստորինի:

Բ. — Մտցնել բնդհանուր և ծրի կրթութեան սխառեմը:

Գ. — Հաստատել համակրթական, աշխարհիկ (laïque) բնոյթով ուսումնարաններ ազատ դասաւան-

դութեամբ ու տեղական ազգաբնակչութեան մայրնի լիզում:

Դ. — Ժող. կրթութեան գործի կառավարութիւնն յանձնել հասարակական հիմնարկութիւններին որտեղ ներկայ լինին և ուսուցչութեան ներկայացուցիչները:

Այդ բարենորոգումները դուրս կրգան այն դէպքում միայն, երբ մի շարք էական միջոցներ ձեռք կառնւին բարւոքելու աշխատաւոր դասակարգերի անտեսական վիճակը:

Բոլոր վերոյիշեալներն իրագործելու համար անհրաժեշտ է՝

- 1) Անձի և բնակարանի անձեռնմխելիութեան կատարեալ երաշխաւորումն:
- 2) Ազատութիւն խղճի, խօսքի, մամուլի, գուժարման և միութիւնների:

Իշխանութեան ներկայ օրգաններն անկարող են բաւարարութիւն տալ կեանքի պահանջներին, ուստի և ներկայ մոմենտի ամենաէական պահանջն է ներկայանում ժողովրդի ներկայացուցիչների զուժարումը՝ բնդհանուր, ուղղակի, գաղտնի և հաւասար բնորական իրաւունքների հիման վրայ, առանց խտրութեան սեռի, ազգութեան և դաւանանքի:

Շուտափոյթ վերացումն արտակարգ դրութիւնների և ազատութիւն քաղաքական ու կրօնական բանտարկեալների:))...

Մ Ե Ր Ա Շ Խ Ա Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ը

Ա. — Ի ն ք ն ու ը ղ ն

1. Տնչակ	„ 10 կոպ.
2. Դատ	„ 10 »
3. Սև հարսանիք	„ 10 »
4. Քիւրա Պէկ, Բ. տպադրութիւն	„ 15 »
5. Արամբ, Բ. տպագր.	„ 25 »
6. Անաստուածները	„ 40 »
7. Քրդերը տանկաց-հաչաստանում	„ 75 »
8. Մերձեցում	„ 20 »

Բ. Թարգմանական

9. Կորչին Սօցիալ դեմօկրատ., Բրակէ	„ 12 »
10. Ինչ է հայրենիքը, Վասիլէ	„ 15 »
11. Գիւղ. ուսուց. ծայնը, Կապանածէ	„ 15 »
12. Ժան Ռուլ, Մերթօ, զրամա 5 դործ. (անտիպ.)	
13. Ազատութեան արշալուս. 5	„ „ 1, Ը Ծարի
14. Եօթանասնականը, Ան-սկիլ, պիես 1 դործ անտ.	

Դիմել՝ Тифлисъ, М. Шводъ, Ртищевская № 3.

Գումարով գնողներին բաւարար զեղջ:

« Ազգային գրադարան

NL0216349

47.182